

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

BAKALÁŘSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM

2012–2015

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Dominika Doležalová

Odměny a tresty ve výchově dětí

Praha 2015

Vedoucí bakalářské práce:

Doc. PaedDr. Eva Šotolová, Ph.D.

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

BACHELOR COMBINED (PART TIME)

2012-2015

BACHELOR THESIS

Dominika Doležalová

Rewards and Punishments in Education of Children

Prague 2015

The Bachelor Thesis Work Supervisor:

Doc. PaedDr. Eva Šotolová, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 25.2.2015

Jméno autorky

Dominika Doležalová

Poděkování

Mé poděkování patří Doc. PaedDr. Evě Šotolové, Ph.D. za ochotné vedení mé bakalářské práce a za vhodné připomínky.

Anotace

Bakalářská práce „Odměny a tresty ve výchově dětí“ pojednává ve své teoretické části o základních pojmech vztahujících se k tématu, o osobnosti dítěte a vlivu těchto výchovných prvků.

V praktické části se v této práci zaměřuji v rovině dotazování na rodiče dětí a zjišťuji jejich zkušenosti a názory na danou problematiku.

Klíčová slova

Dítě, odměna, rodiče, trest, učitel, výchova, průzkum.

Annotation

Bachelor thesis ''Rewards and punishments in education of children'' deals, in its theoretical part, with basic concepts related of the topic, with child's personality and impact of these educational components.

The practical parts of this thesis focuses in the level of interview on parents of children and tries do identify their experiences and opinion on the given subject matter.

Keywords

Child, reward, parents, penalty, teacher, education, exploration

Obsah

Úvod.....	9
Teoretická část.....	10
1 Vymezení základních pojmů.....	10
1.1 Odměna.....	10
1.2 Trest.....	11
1.2.1 Fyzický trest versus fyzické týrání.....	12
1.3 Osobnost učitele.....	13
1.4 Osobnost dítěte.....	14
1.4.1 Období vzdoru a negativismu (2 – 3 roky)	14
1.4.2 Předškolní období (3 – 6 let).....	16
1.4.3 Mladší školní věk (6 – 12 let).....	17
1.4.4 Starší školní věk (12 – 15 let).....	18
1.4.5 Období adolescence (15 – 19 let).....	18
2 Základní výchovné styly.....	20
2.1 Autoritativní výchova.....	20
2.2 Demokratická výchova.....	21
2.3 Liberální výchova.....	22
2.4 Shrnutí problematiky výchovy.....	23
3 Názory odborníků na legislativu.....	25
3.1 Práva dětí v České republice.....	26
4 Přehled výzkumů o odměnách a trestech.....	27
4.1 Odborný výzkum v České republice.....	27
4.2 Výzkum veřejného mínění.....	30
4.3 Výzkum ve světě.....	32
5 Socializace.....	34
5.1 Rodina – prvotní činitel socializace.....	34
5.1.1 Psychické socializační procesy dítěte.....	35
5.2 Škola – institucionalizované prostředí socializace.....	36

5.3 Sociální učení.....	37
5.4 Sociální deprivace dítěte.....	38
Praktická část	
6 Cíl průzkumu.....	41
6.1 Metoda průzkumu.....	41
7 Hypotézy a průzkumné otázky.....	42
8 Průzkum.....	43
8.1 Dotazník pro rodiče.....	43
8.2 Zhodnocení průzkumu.....	51
Závěr.....	52
Literatura	54

Úvod

Odměny a tresty jsou od dávných dob považovány za hlavní, nejdůležitější a nejznámější výchovné prostředky, doprovázejí všechny druhy učení od nejtělejšího věku dítěte. Mají za úkol posilovat žádoucí chování, představují hlavní prostředky motivace.

Pro dítě je první a hlavní školou rodina. To, jací jsou rodiče, jaký mají poměr k sobě a okolí, to má velký vliv na dítě. Když doma dítě pozoruje nesoulad a hádky rodičů, hrubost, neúctu, lhaní, těžko z něj může být slušný člověk. Porozumět výchově znamená porozumět vztahu mezi vychovatelem a dítětem. Tento vztah je oboustranný a vzájemný. V celé řadě věcí je dítě předmětem našich nadějí a očekávání. Můžeme prožít uspokojení či zklamání, a tak život s dítětem ovlivňuje naše postoje k němu. Je to věčný koloběh vzájemných vlivů a působení.

Znalost a povědomí toho, co všechno můžeme nevhodným a nesprávným užíváním odměn a trestů způsobit dětské duši a potažmo jeho osobnosti, je úzce spjata s profesí učitelky a vychovatelky. Tato problematika mě přivedla na téma bakalářské práce. V teoretické části práce se budu věnovat vymezení základních pojmů odměna versus trest. Cílem práce je zjistit, jak rodiče vypovídají o odměňování a trestání svých dětí, jaké styly výchovy používají. Prostuduji názory odborníků i laické veřejnosti a pokusím se zjištěná fakta zkonfrontovat s výsledky mého průzkumu.

V praktické části se formou dotazníků zaměřím na rodiče. Průzkumem bych měla zjistit jejich názory na odměňování a trestání obecně, jak často a jaké odměny a tresty používají při výchově svých dětí nejčastěji. Dále bych chtěla zjistit, jakým způsobem byli v dětství odměňováni a trestáni dnešní rodiče.

Teoretická část

1. Vymezení základních pojmů

1.1 Odměna

Dítě se v rodině poprvé pokouší uplatnit své rozvíjející se schopnosti. Na základě toho, zda je odměňováno či trestáno, se dozvídá, co je správné a co špatné. Odměny a tresty dítěte neznamenají pouze okamžité řešení situace, ale zapadají do mozaiky sociální úspěšnosti dítěte v životě. Dítě, které se nemusí trápit pro nespravedlivé tresty, křivdy, nepochopení, nedostatek zájmu, podceňování, prosazování rodičovské autority za každou cenu má velké předpoklady, že se sociálně dobře začlení. Dítě tak dostává od svých rodičů to nejcennější pro svůj další život, pro překonávání stresu a obtížných životních situací. Právě z tohoto důvodu je třeba zvýšit zájem rodičů i vychovatelů o otázku odměňování a trestání, nikoliv tedy pouze o to, jak odměnu nebo trest zhodnotíme v okamžité situaci, ale s ohledem na rozvoj osobnosti dítěte.

Výchova založená na odměnách je zdrojem posilování žádoucího jednání. Odměny mají motivační náboj, podporují učení. Pochvala a naše zjevná radost z toho dobrého, co dítě udělalo (nejen z toho, co se mu povedlo, ale i z toho, co chtělo dobře udělat, i když výsledek zrovna vynikající nebyl), jsou v repertoáru odměn tím nejlepším. Odměna v pravý čas a na pravém místě má jednu základní a rozhodující funkci, že totiž dobré žádoucí chování posiluje a utvrzuje.

Do kategorie odměn nepatří však jenom to, co dítě dostane, tj. všelijaké dárky, hračky, sladkosti, peníze. Patří sem velice pestrá paleta toho, co přináší dítěti zábavu, legraci, radostné vzrušení z toho, co společně podnikáme (výlet, návštěva sportovního utkání, návštěva kina, divadla apod.). Aby odměna měla svůj posilující účinek, nesnese odkladu. Už v předškolním věku funguje jako odměna na prvním místě projevená radost dospělých, jejich uznání a pochvala.

V psychologickém slovníku je odměna definována jako situace, schopná vyvolat libost nebo uspokojit potřebu. Prostřednictvím odměny dáváme dítěti najevo, že to, co udělalo, je dobré a správné (Hartl P., Hartlová H., 2000).

V pedagogickém slovníku jsou popsány tři funkce odměn: „*Informační (konstatování správnosti chování, postupu, výsledku), motivační (navozuje u žáka prožitek úspěchu, radosti, chuti do další práce, zvyšuje pravděpodobnost, že žák se pokusí tuto činnost zopakovat) a třetí funkci viděnou jenom dítětem (vyjádření pozitivního osobního vztahu učitele či rodiče k sobě, projev osobní důvěry, vyjádření perspektivnosti vztahu)*“, (Průcha J., Walterová E., Mareš J., 1995, s. 139).

Nevýhoda odměňování je, že častým používáním nějaké odměny klesá její účinnost. Další mylnou představou je, že odměnami zlepšíme výkon. Mnoho psychologických pokusů skončilo se stejným výsledkem: pokud dvě skupiny osob měly řešit stejnou úlohu, při čemž první skupina měla za dobrý výsledek slíbenou odměnu, kdežto ta druhá skupina ji řešila prostě jen na požádání bez slibu odměny, druhá skupina měla výsledky lepší.

1.2 Trest

Trest je nejstarší a možná i nejrozšířenější způsob výchovy dětí. Trest má pro rodiče sloužit jako korekce chyby, které se dítě dopustí, aby nedošlo k fixaci špatného návyku a chování. Sám strach z trestu je odpovědný za časté selhání dítěte a za jeho nižší schopnost se něco naučit. Někdy trest vede k opačné reakci dítěte – posílí neposlušnost, vnitřní nesouhlas a zjevnou agresi. To samozřejmě neznamená, že odmítáme spravedlivé potrestání. Je ale třeba si uvědomit, že rodič v roli vychovatele svým chováním rozhoduje o tom, že vytvoří podmínky pro chování dítěte, a tím tedy i pro možnou odměnu či trest a je za vědomý způsob výchovy zodpovědný.

Z hlediska účinku musíme říct, že tělesné tresty nepomáhají nám ani dítěti, snad jen velmi krátkodobě. Ničí však vzájemnou lásku a důvěru. Rodiče, kteří svým dětem na ulici klidně nařezou, nad nimi vliv nezískávají, ale naopak ho ztrácejí.

Vést děti ke kázni je nutné. A slova sama na nejmenší děti nestačí. Někdy jim musíme zabránit v určitém chování, a tak jim pomoci, aby se zklidnily a chovaly správně. Ani v dospívání bychom ve výchově neměli používat metodu obav a zastrasování. Když dítě uteče z domova nebo násilně projevuje svůj vzdor, takřka vždycky je příčina buď v selhání

komunikace v rodině, ke kterému došlo již před lety, nebo v preferenci agresivity, na kterou rodiče při výchově spoléhají víc než na spojení lásky a prosazování.

Tělesného trestu je třeba užít jen ve výjimečných případech. Trest se nesmí stát součástí života, jinak by neměl svůj výchovný smysl. Nároky současného životního stylu kladou na rodiče velkou psychickou zátěž, a proto je fyzický trest nejrychlejším a nejjednodušším řešením přestupku dítěte.

Je třeba o bití a tělesných trestech mluvit otevřeněji. Trest v dítěti vyvolává nepříjemný pocit strachu a ponížení. Dítě již tento pocit nechce zažít, a proto se svého přestupku pro příště vyvaruje. Nelze přesně rozlišit, kdy plácnutí přechází v bití a kdy je bití dítěte hněvivým uvolněním rodičovské frustrace. Jak však můžeme poznat správnou míru? Opravdu víme, kdy dítě trestáme pro jeho „dobro“, a kdy pro to, abychom se cítili lépe? Můžeme upřímně říci, že jsme rozzlobeni jen na dítě a ne na mnoho věcí, které na nás působí?

Definice trestu zní v Pedagogickém slovníku takto: „*Trest je jedna z forem negativního motivačního působení na žáka ve škole i doma. Jde o záměrně navozený následek toho, že žák špatně splnil nebo nesplnil uložené požadavky. Trest má při nejmenším dvě funkce: informační (konstatování nesprávnosti chování, postupu, výsledku) a motivační (navozuje u žáka motivační konflikt, prožitek neúspěchu, frustrace)*“, (Průcha J., Walterová E., Mareš J., 1995, s. 234). Psychologický slovník uvádí, že trest může vyvolat ještě méně žádoucí reakce, jako je např. strach, odpor k trestající osobě, situaci, místu, případně agresivní chování (Hartl P., Hartlová H., 2000). Aby nedocházelo k antipatii vůči trestající osobě, je třeba, aby trest byl adekvátní vůči přestupku a tím i účinný.

1.2.1 Fyzický trest versus fyzické týrání

Vzhledem k tomu, že píší práci i o fyzických trestech, ráda bych zmínila též problematiku fyzického týrání dětí. Fyzický trest má hluboké historické kořeny. Odjakživa byly tresty používány jako postih za porušení kázně. Zejména v období patriarchální společnosti byla vyžadována bezmezná poslušnost dětí vůči rodičům. To potvrzují dochované kresby, kde je otec vykreslen v roli fyzicky trestajícího rodiče. Tělesný trest provázal celou historii lidstva. Teprve se vzrůstajícím významem vzdělání roste i zájem o výchovu dětí, jak v rodinách, tak ve školách. Ve 20. století se problém trestání dětí začal vnímat a poznávat. Společnost začíná být citlivější vůči jakémukoliv násilí.

Část dnešní společnosti je rezolutně proti trestání dětí. Druhá část rodičů pod vlivem zažitě tradice s trestáním dětí souhlasí. Rodiče, kteří považují fyzický trest za součást výchovy, tento

svůj postoj nedávají veřejně najevo. Z anonymních dotazníků se však dozvídáme, že velká část českých rodičů je stále velmi tolerantní k fyzickým trestům. Nejčastěji používanými fyzickými tresty jsou facka, políček, výprask, štípání, třesení apod.

Tělesný trest, který svou formou a intenzitou naplňuje termín násilí, je považován za tělesné týrání tehdy, „*dochází-li k potrestání za pomoci předmětu, je-li bití směřováno na citlivé části těla (hlava, břicho, oblast genitálií, plosky, dlaně), nebo také tehdy, zůstávají-li na těle po ranách stopy (modřiny, škrábance apod.)*“. (Vaníčková. E., 2004 s.33). Tato definice byla přijata Výborem pro práva dětí OSN a úřadovnou pro týrání dětí. Podle Zdravotní komise Rady Evropy z roku 1992 je tělesné týrání definováno jako „*tělesné ublížení dítěti nebo nezabránění ublížení či utrpení dítěte, včetně úmyslného otrávení nebo udušení dítěte, a to tam, kde je určitá znalost či důvodné podezření, že zranění bylo způsobeno, anebo že mu vědomě nebylo zabráněno*“.

Nejčastějšími formami týrání jsou vedle surového bití rukama či předměty kopání, trhání vlasů, pálení cigaretou, svazování, dušení, topení, zanedbání osobní péče, hygieny dítěte, neposkytování přiměřené stravy apod. Pachatele týrání tvoří velmi často psychopatologické osoby, mnohdy s kriminální minulostí, alkoholici či drogově závislí, s vysokou mírou agresivity a neschopností jakéhokoliv citu. Druhou skupinu týrajících rodičů tvoří lidé vysoce inteligentní, navenek působící spořádaně, ale ve skutečnosti se jedná o lidi frustrované, často stresované a osobnostně nevyzrálé. Nelze opomenout fakt, že rodiče, kteří týrají své děti, byli často sami v dětství týráni. Jedná se tzv. patologický model rodičovského chování.

1.3 Osobnost učitele

Pro dítě je nástup do mateřské či základní školy novou situací. Vstup do školy je spojen s nutností přijmout a respektovat cizího dospělého – učitele/učitelku. Dítě se postupně odpoutává od rodiny, část dne tráví mimo domov a v tomto novém prostředí potřebuje nalézt někoho, kdo mu poskytne pocit bezpečí a jistoty a koho citově přijme. Učitel se pro dítě stává novou autoritou, dítě se učí podřizovat se novým pravidlům a řádům, než na které je zvyklé. S tím současně získává nové zkušenosti, navazuje vztah s vrstevníky a učí se vzájemné komunikaci.

Vztah učitelky a dítěte bývá velmi osobní a dítě s ní chce navázat důvěrný vztah. Učitelka také musí plně respektovat základní fyziologické potřeby dítěte, potřebu jistoty, bezpečí a

lásky, úcty a uznání. Zodpovídá za rozvoj dovedností dětí a získávání určitých vědomostí, přímo úměrných věku dítěte. V případě zjištění nějakých nedostatků ve vývoji dítěte upozorní rodiče a spolu s nimi se podílí na jejich nápravě.

Učitelka vede děti k dodržování určených pravidel, za jejich plnění je odměňuje (např. formou pochvaly či dáváním druhým za příklad). Naopak za nesplnění následuje trest (např. zákaz nějaké činnosti, důrazné přikázání, zvýšený hlas).

Učitel si musí uvědomovat individuální rozdíly mezi dětmi, dokázat brát ohled na jejich potřeby a svým přístupem významně přispět k socializaci dítěte.

1.4. Osobnost dítěte

Rodinné prostředí má na výchovu dítěte největší vliv. Její výchovná role je nezastupitelná. Rodina zůstává primární sociální skupinou v procesu socializace dítěte.

Rodinu lze označit jako přirozené prostředí, do něhož se dítě narodí. Z tohoto prostředí pak přejímá to, co mu bylo připraveno rodiči. Především v období raného dětství nemůže působení rodiny nahradit žádná jiná instituce. Rodinné prostředí je ideálním místem pro stimulaci příznivého rozvoje dítěte, zázemím, v němž dítě prožívá pocity lásky a bezpečí. Téměř všichni rodiče své děti milují, ale je potřeba, aby svou lásku dokázali náležitě projevit a předat. Domov předurčuje, zda se dítě cítí šťastné, bezpečné a vyrovnané.

Aby byla výchova důsledná a účinná, je třeba vybudovat systém odměn a trestů. Každé dítě potřebuje mít určité hranice, které bude respektovat. Tyto hranice mu pomohou orientovat se ve světě, dítě poznává, co je povinnost. Výchovné odměny a tresty by měly být přiměřené osobnosti dítěte a jeho věku. Je nutné, aby výchovné prostředky byly srozumitelné, dítě si musí být vědomo svého přestupku. Je třeba se vyvarovat stálého opakování jednoho postupu, dítě by ho přestalo vnímat jako trest za přestupek, ale bralo by ho jako souzenou nutnost. Nedůslednost v odměnách a trestech uvádí dítě ve zmatek.

1.4.1 Období vzdoru a negativismu (2 – 3 roky)

Období vzdoru (lidově zvané „první puberta“) může u dítěte propuknout už kolem osmnácti měsíců věku, ale nejčastěji přichází mezi 2 -3 rokem. Dítě si začíná uvědomovat, že je samostatnou bytostí, začíná objevovat samo sebe, svoje „já“. Navenek se proces

sebeuvědomění projevuje negativismem, snahou o samostatnost, vztekáním a odporem proti zásahu vychovatelů. Trvalou součástí dětského slovníku se stane slovo „ne“ a prohlášení „já sám (sama)“. Zhruba od druhého roku věku dochází ke konfliktům s okolím častěji, dítě potřebuje otestovat své možnosti i hranice svého chování. Navenek se vzdor projevuje zlostnými výbuchy vzteku od dupání, kopání nohama, dítě se prohýbá a vzpírá, křičí, brečí a válí se po zemi. Mnoho rodičů se trápí nad tím, co se s jeho dítětem děje. Je nutné si uvědomit, že projevy dítěte nejsou projevy agresivity, není to porucha osobnosti ani odchylka od zdravého vývoje.

Období vzdoru je nevyhnutelnou vývojovou fází a zvládání jeho projevů mnohem náročnější pro děti než pro rodiče. Dítě prožívá něco, čemu zcela nerozumí a hledá samo sebe. Je třeba si uvědomit, že je to dočasné vývojové stádium. Projevy vzdoru není dobré potlačovat silou, neboť tím bychom potlačovali i nesmírně důležitou vývojovou fázi, kterou dítě prochází. Na druhou stranu nelze negativní projevy ignorovat. Dítě potřebuje stanovit hranice. Řešením není nechat dítě dělat, co chce.

Za dětské výbuchy vzteku, zejména mezi cizími lidmi, se stydíme a máme strach, že si o nás budou druhí myslet, že nezvládáme výchovu, když dítě neusměrníme. K dětskému vzdoru dochází tehdy, když nutíme dítě dělat něco, co nechce nebo naopak nesmí dělat to, co by samo chtělo. Když si toto uvědomíme, je třeba těmto stavům předejít. Když už k výbuchu vzteku dojde, není dobrým řešením fyzický trest. Malé děti si osahávají vnější svět, bývají příliš zvědavé, a je únavné na ně neustále dávat pozor. Ale batolata jsou příliš malá na to, aby pochopila, proč jsou bita. Bití tuto situaci neřeší.

Z výzkumů vyplývá, že nejčastěji jsou bita batolata a předškolní děti. Rodiče přiznávají, že bijí děti ve stresové situaci a pak z toho mají pocit viny.

Jak tedy zvládat záchvaty vzteku u batolat?

Rad je mnoho a ani odborníci se na vhodném postupu neshodují. Někteří tvrdí, že je lepší dítě v afektu ignorovat, popřípadě ho odvést do jiné místnosti nebo od něj odejít. Například psychologka Jiřina Prekopová propaguje metodu pevného objetí. Ať už si rodiče vyberou jakýkoliv z výchovných postupů, měl by jejich přístup k dítěti být takový, aby plně respektoval dítě, jeho individualitu a jeho potřeby. A především by měl vycházet z bezpodmínečné lásky k dítěti.

1.4.2 Předškolní období (3 – 6 let)

V předškolním období dochází z hlediska vývoje dítěte k mnoha změnám fyzickým, psychickým a sociálním. Dítě se vyvíjí v mnoha různých oblastech – motorika, myšlení a řeč, zrakové a sluchové vnímání, paměť, kresba aj.

Ve vývoji motoriky dítě lépe koordinuje pohyby, nabývá obratnosti. V oblasti jemné motoriky se stává zručnějším, vyvíjí se kresba, navléká korálky na nit, umí si zavázat tkaničky. Vnímání patří mezi důležité procesy dítěte předškolního věku. Dítě je zvědavé, všímá si detailů, rádo se směje. Sluchové vnímání se zdokonaluje, dítě dokáže rozlišit a napodobit zvuky. Toto období je velmi ovlivněno rozvojem myšlení a řeči. Myšlení a řeč se v tomto věku vyvíjí velmi rychle, zatímco ve třech letech opakuje slova, před nástupem do školy je schopno mluvit v rozvitých větách. Při rozšiřování slovní zásoby mu velmi pomáhají říkanky, písničky a pohádky, které je schopno převyprávět. V tomto období se dominantní činností dítěte stává hra. Hra významně ovlivňuje rozvoj jeho osobnosti. Pomocí her se dítě připravuje na pozdější reálný život. Hra rozvíjí jeho vnímání, myšlení a učení, ale také schopnost citů, které jsou základem pro mezilidské vztahy. Před nástupem do školy dítě zvládá i hry, při kterých se musí dodržovat určitá pravidla. Pomocí těchto her se učí vzájemnému respektu a komunikaci s ostatními.

Toto období je velice důležité z hlediska socializace dítěte. V tomto období se dítě postupně odpoutává od matky a vázanosti na rodinu. Ve věku 3 - 6 let se vytváří individualita a osobnost jedince. Mezi třemi až pěti lety dozraje dítě k tomu, že chce svůj čas trávit s vrstevníky bez neustálé přítomnosti matky či jiného člena rodiny. V této době nastává čas, kdy dítě může začít navštěvovat mateřskou školu. Včlenění se do skupiny vrstevníků, učí se navazovat s nimi kontakty, hrát si a spolupracovat. Také se v mateřské škole učí podřizovat novým pravidlům a řádům, než na jaké bylo dosud zvyklé. Každý den v mateřské škole má svůj režim, kterému se musí dítě podrobit. Novou autoritou pro dítě je osoba učitelky, popř. učitele. Dítě se musí naučit respektovat cizího dospělého.

Období předškolního věku je označováno jako věk iniciativy. Jeho hlavní potřebou je aktivita, kterou je třeba rozvíjet a regulovat. Rozvoj iniciativnosti neoddělitelně souvisí s uvědomováním si pravidel a pochopení určitého řádu. Dítě už je schopné chápat, co je správné a co špatné. Osvojování a dodržování norem je motivováno systémem odměn a trestů. Jak již bylo řečeno, že dítě je schopné chápat pravidla, je nutné nastavit určité hranice a tím jeho iniciativnost korigovat. Děti mají potřebu řádu, která se projevuje v tlaku na dodržování

pravidel a vyžadování trestu, jsou - li porušena. Příliš přísná kázeň určuje hranice dětské aktivity velmi striktně a neponechává téměř žádnou volnost pro iniciativu dítěte. Normy chování, tj. rozlišování činu na žádoucí a nežádoucí, dobré a špatné, se dítě učí především ve své rodině.

1.4.3 Mladší školní věk (6 – 12 let)

Toto období je vymezeno vstupem do školy až do začátku tělesného a fyzického dospívání tj. asi 11 - 12 let.

Nejdůležitější změnou je nástup dítěte do školy. Většina dětí se na tento životní krok velmi těší. Je to zcela nová zkušenost v životě dítěte. Musí se soustředit na věci méně přitažlivé (to je učení), podřídit se časovému rozvrhu, zvyknout si, že má nějaké povinnosti, které musí plnit.

Mladší školní věk je obdobím téměř neomezených možností. S nástupem do školy je spousta věcí, lidí a činností pro dítě nová. Ustupuje vliv rodičů a nastupuje role vrstevníků a učitele. Dítě se zdokonaluje fyzicky, psychicky a sociálně. Je dobré být dětem nablízku, trávit s nimi hodně času a tím posilovat vztah rodiče a dítěte vzájemnou komunikací a zájmem. Do aktivit dítě nenutit, nechat ho svobodně rozhodnout, co sám chce dělat, popř. mu pomoci s výběrem aktivit.

V mladším školním věku jsou děti často odměňovány za školní výkon a za domácí práce. Naopak v kategorii trestů se často objevují psychické tresty – projevy negativních emocí, křik, nadávky, vyhrožování, nemluvení s dítětem aj. Mezi další tresty patří zákaz oblíbené činnosti - dítě nesmí ven, sledovat televizi, počítačové hry, zákaz tréninku, účasti v kroužku aj. Zejména dva poslední tresty jsou trestem nevhodným, neboť se jimi potlačuje aktivita a iniciativnost dítěte. Dalším trestem v tomto věku je donucení k neoblíbené činnosti – domácí úklidové práce, být po škole, mnohonásobné opisování textu apod.

Fyzický trest v tomto věku následuje zejména za lhaní, ničení či poškozování věcí a také za špatné známky a chování ve škole.

1.4.4 Starší školní věk (puberta) (12 – 15 let)

Puberta se obvykle projevuje dříve u dívek, a to mezi 11 - 13 rokem věku. U chlapců většinou nastává o něco později, nejčastěji mezi 13 – 15 rokem. Dívky i chlapci v této době výrazně vyrostou (dívky v průměru o 20, chlapci o 30 cm), přibírají také na váze. Někteří teenageři se koncem patnáctého roku přibližují své dospělé výšce a hmotnosti, jiné hlavní růstový a hmotnostní skok teprve čeká. Nejvýraznější změnu přináší hlavně pohlavní dozrávání, které u dívek vrcholí první menstruací a u chlapců první polucí. Vytvářejí se druhotné pohlavní znaky – dívkám začne růst poprsí a ochlupení v pohlavní části, chlapcům začnou růst chlupy na různých místech těla (např. v podpaží).

1.4.5 Období adolescence (15 – 19 let)

V tomto období se výrazně zpomaluje růst do výšky, později se úplně zastaví. Adolescence je považována za most mezi dětstvím a dospělostí. Je to období kritické a rizikové, neboť v krátké době se jedinec radikálně a rychle mění v celé své biologické, psychické a sociální sféře. V adolescenci je v podstatě již dosaženo pohlavní dospělosti. Snižuje se poněkud hormonální hladina v krvi a postupně se ustaluje na hodnotách charakteristických pro dospělost. U chlapců se dokončuje vývoj tělesného ochlupení, mohutní a sílí svalstvo a tím se zvyšuje tělesná výkonnost a zdatnost.

V adolescenci jsou vyvinuty již všechny formy myšlení charakteristické pro dospělost. Adolescence je období života, během něhož mládež hledá vlastní identitu, formuje svoji odlišnost od ostatních a vytváří si svůj vztah ke společnosti.

Pro starší děti a adolescenty platí, že se učí žít nezávisle, bez neustálé podpory svých rodičů. Přesto však stále potřebují podporu a vedení. Ve výzkumech rodiče sdělili, že u starších dětí je důležité vyjednávat. Náctiletí nikdy nebudou s rodiči stoprocentně se vším souhlasit, ale potřebují vědět, že rodiče jejich názoru naslouchají a respektují je. Rozumné je vyhýbat se hádkám a nejlépe fungují nefyzické tresty – zákaz jít ven, zákaz dívat se na televizi nebo hrát počítačové hry, neposkytnutí kapesného aj.

Fyzické tresty brání u starších dětí v jejich duševním vývoji. Nepřemýšlejí o svém chování a stávají se poslušnými, jen aby se vyhnuly potrestání. Fyzicky trestané dítě v dospělosti reaguje agresivně. Je naučeno, že prosazovat se člověk může i násilím. Jsou – li fyzické tresty

časté či silné, vedou i k pokusům o útěk z domova. Trestaným dětem hrozí chorobný strach, bulimie, anorexie (zejm. u dívek), sebepoškozování i drogy.

V období dospívání dochází u mladého člověka k výrazným změnám, díky nimž se stává velmi zranitelným. Dospívající mládež je považována za jednu z nejohroženějších populačních skupin. V současné době můžeme pozorovat výrazný nárůst různých forem rizikového způsobu života dospívajících, část mládeže přebírá nevhodný životní styl.

Důležitým socializačním činitelem je pro adolescenta skupina vrstevníků. Sdružování se v partách má svůj pozitivní efekt v tom, že dospívajícím umožňuje osamostatňování a odpoutávání se od rodiny, řešení společných problémů a sdílení společných zážitků. V oblasti myšlení je pro adolescenta typická flexibilita a schopnost používat nové způsoby řešení. Mladí rádi diskutují, řeší různé filozofické otázky a problémy. Vzhledem k tomu je období dospívání mimořádně náročné pro rodiče i samotného adolescenta.

Doporučuje se specifický přístup ze strany dospělých a pozitivní přijímání okolím.

Je také nutné stanovení hranic dospívajícímu a důrazné vyžadování předem dohodnutých norem chování. Za nedodržení pravidel je nezbytné uplatňovat sankce. Dospívajícím je však třeba dát přiměřenou volnost v rozhodování, podporovat pozitivní aktivity a projevoval zájem bez vnucování vlastních názorů. Adolescent nesnáší mentorování, autoritativnost a podceňování.

Jak už bylo řečeno v předešlých kapitolách, na formování osobnosti jedince má největší vliv rodina. Velmi nepříznivým faktorem, který se podílí na vzniku problémového chování dětí, je nepřítomnost obou rodičů v rodině a chronický nedostatek času rodičů na péči o děti.

V řadě výzkumů byla opakovaně potvrzena vazba výchovného stylu a emočního vztahu k dětem na vývoj rizikového chování dětí a mladistvých. Lhostejná nebo naopak autokratická výchova je považována za nevhodnou. Emoční chlad rodičů, minimální zájem o děti či prosazování příliš tvrdé výchovy s prvky agresivity a drastickými tresty má výrazný podíl na delikventním chování mládeže.

2 Základní výchovné styly

Dnešní zkušenosti ukazují, že všechny typy výchovy mají stejné důsledky. Není to pro to, že by jedna byla lepší než druhá, ale proto, že byly překračovány jejich zásady, že vychovatelé nebyli důslední, že se často nechali unést svými emocemi. Přísná autoritativní výchova často selhala proto, že se k přísným trestům řada rodičů uchýlovala. V okamžicích emocionálního rozrušení plných zloby, hněvu a vzteku, bez vysvětlení, bez vnímání a prožitku pocitu viny na straně dítěte, přísná výchova vytvořila klima citového chladu a vedla u řady dětí k selhání výchovného působení rodičů. Obdobné důsledky měla i volná, antiautoritativní výchova, kdy rodiče přivírali oči před drobnými opakujícími se prohřešky, tolerovali je a ustupovali před požadavky dětí, které byly v rozporu s jejich potřebami, a tak se dětem ze života vytratily tolik potřebné hranice. Dnes tedy díky této zkušenosti odpadá vyhocená diskuse minulého století, zda dítě vychovávat tak či onak, ale jednoznačně se potvrdila zkušenost, že základním výchovným pravidlem musí být přesně vymezené limity a důslednost.

Výchova dětí se mění a v posledních letech se změnila dost výrazným způsobem. To, co bylo dříve běžné a tzv. normální, už dnes obvyklé není, a dnešní děti by se asi hodně divily tomu, jak pevnou rukou byli vychováváni jejich prarodiče.

Téměř každý z nás byl svými rodiči vychováván, k něčemu veden a od něčeho zrazován. Ať chceme nebo nechceme, do značné míry jsme tím ovlivněni. Dědičnost výchovného stylu je dosti obvyklá. Lidé často ve výchově svých dětí napodobují i to, co sami jako malí neměli rádi. Je na každém z nás a je to naše volba, jakou cestu zvolíme pro své děti a jakým směrem se bude ubírat naše výchova.

2.1 Autoritativní výchova

Základem autoritativní výchovy je poslušnost dětí. Tento druh výchovy se vyznačuje přísným dodržováním příkazů rodičů. Rodiče prosazují svoji moc, jsou k dětem nároční a provádějí soustavnou kontrolu. Součástí výchovy bývají i tělesné tresty a trestání jako takové je velmi častým jevem. Zastánci a příznivci této výchovy zastávají jejich oblíbené rčení „škoda rány, která padne vedle“.

Největší úskalí autoritativní výchovy je v tom, že vztah dítě – rodič není založen na vzájemné důvěře a porozumění. Hlavním činitelem je tu strach. Dítě má strach z rodiče, z trestu a z různých sankcí. A i tito rodiče prožívají vnitřní strach – strach o svou pozici. Příliš úporná autoritativní výchova může pro dítě být nebezpečná v tom, že ho rodič nedokáže naučit samostatnému jednání. Dítě je soustavně vedeno a kontrolováno, má velmi málo vlastní svobody a možnosti rozhodovat se samo za sebe. Dítě na takovou výchovu může reagovat různě, buď naprostou pasivitou (podvolí se „silnějšímu“) nebo vzdorem (může to být i těžko zvladatelná zloba, protože v některých dětech dlouhodobě roste napětí).

2.2 Demokratická výchova

Vůbec první známá demokracie vznikla v řeckých městských státech (zejm. v Athénách). Z té doby musím zmínit jednou z nejvýznamnějších postav filozofie vůbec, a tím je Sokratés. Sokratés se ve své nauce zabývá výhradně člověkem, resp. jeho duší, středem jeho filozofie je etika, za základní ctnosti považuje moudrost, spravedlnost a statečnost a to nejpodstatnější – za základ výchovy považuje rozhovor.

Demokratická výchova se vyznačuje prvky demokracie, má být důsledná, avšak jemná a k dítěti ohleduplná. Pravidla existují a na jejich dodržování se dbá, přičemž jsou v souladu a s ohledem na potřeby všech členů rodiny. Rodiče mají dětem naslouchat a všechna rozhodnutí (v rámci možností a s přihlédnutím na věk dítěte) dělat společně. Nezbytnou součástí tohoto typu výchovy je pochopení a vzájemná tolerance. Vztahy mezi dítětem a rodičem jsou přátelské, dítě bereme jako plnoprávního člena rodiny. Demokratická výchova je dosud nejlépe hodnocený způsob péče o dítě.

Při stanovení hranic rodiče berou ohled na povahu dítěte. Pokud je dítě mírné, podřizuje se a je neprůbojné, budou jej rodiče povzbuzovat, podněcovat a dávat mu více svobody. Pokud je dítě hodně aktivní, do všeho se pouští a stále se potřebuje uplatnit, bude lepší stanovit hranice trochu přísněji. Možností, jak zapůsobit na dítě, je velké množství. Na první místo patří vysvětlování a přesvědčování. Podstatné v tomto případě je, aby děti pochopily důležitost našeho požadavku. Pokud dítě náš požadavek chápe, přesvědčíme jej o správnosti, máme vyhráno. Druhé místo by jistě obsadila rada. Poradit dítěti můžeme kdykoliv a při jakékoliv společné činnosti. Důležitý je laskavý tón, ten bývá mnohdy rozhodující. Rozkazy se dětem špatně přijímají a leckdy jsou dětmi ignorovány. Na třetí místo zařadíme prosbu. Je to

jemnější forma než rozkaz a dítě má možnost volby, což některému dítěti stačí k tomu, aby prostě vyhovělo. Čtvrté místo by mělo mít povzbuzení. Účelem povzbuzení je dodat dítěti sebedůvěru, povzbuzováním dítěte dosáhneme jeho motivace k určité činnosti. Až na páté místo patří rozkaz. Používáme ho tehdy, jsou-li mírnější formy neúčinné nebo kdy je to nutné z hlediska bezpečí dítěte. Rozkaz by měl být stručný a jasný. Splnění je nutné kontrolovat. Rozkazy neplýtváme. Na úplně poslední místo patří tresty. V demokratické výchově tresty „šetříme“, tvrdé tresty nepoužíváme vůbec.

Když dítěti říkáme, co se smí a co se nesmí, měli bychom vždy dbát na vysvětlení a sdělení „proč“. Dítě by mělo rozumět tomu, co je od něj žádáno. Rodič by měl mluvit jasně a srozumitelně, přiměřeně věku dítěte. Také je třeba si uvědomit, že chování rodičů je pro dítě vzorem, a dítě zcela přirozeně své rodiče napodobuje. Je třeba si tuto skutečnost uvědomovat a mít ji stále na paměti.

2.3 Liberální výchova

Slovem „výchova“ se rozumí cílevědomá systematická péče o zdárný duševní a tělesný vývoj mladého člověka (dítěte). Pod slovem liberální najdeme význam svobodomyslný či velkorysý. Spojíme-li tato dvě slůvka významově, může nám vzniknout zajímavé sousloví „svobodomyslná výchova“ či „velkorysá péče“. Co se za tím skrývá? V encyklopedii jsem si pod pojmem liberální výchova našla toto: *„Liberální výchova se vyznačuje benevolentností rodičů, kteří kladou malé požadavky na své potomky, děti mají bezstarostný život, chybí jim kontrola a sociální zodpovědnost“*. Lze si pod tím představit dítě, které dostane vše, co chce. Je zahrnováno penězi a dárky, kterými rodiče jaksi kompenzují nedostatek času a citových projevů.

V současné době je výchova v některých rodinách hodně liberální. Rodiče mají pocit, že když chtějí, aby se z jejich dětí staly osobnosti, je potřeba jim nechat svobodu, aby se samy rozhodovaly, co chtějí a co ne, co je dobré a co špatné. Rodiče často děti velmi milují, ale nedokážou jim dát nějaká pravidla. V liberální výchově je dítě ponecháno samo sobě. Nejsou mu dány jasné hranice, vše je v postatě dovoleno a za nic se nemusí zodpovídat. Neplatí jasná pravidla a řád. Výchova je v podstatě omezena na náhodné zákazy a příkazy, někdy něco platí a jindy ne.

Liberální až volná výchova je typická zejména pro jižní národy. Dítě je něco jako malý „Bůh“ a ten se přece netrestá. Ovšem výsledkem tohoto působení není sebevědomá osobnost, ale rozmazlený a tápající jedinec. Psycholog Radim Opatrný k tomu říká: „*Já osobně příznivcem výrazně volné výchovy nejsem. V dětské duši to totiž dělá lidově řečeno paseku. Každé dítě potřebuje mantinely. A když zkouší, kam až může zajít, musí být jistá mez, po jejímž překročení následuje trest. Děti, které nejsou nikdy trestané, samy tápají, nemají ujasněnou svou pozici a v podstatě nevědí, kým jsou. Hlavním problémem ovšem je fakt, že necítí respekt ani k rodičům, a tak vlastně ani samy k sobě.*“ (Opatrný, R., 2011, www.OnaDnes.cz).

2.4 Shrnutí problematiky výchovy

Výchova dítěte je velmi složitá, vyžaduje velkou trpělivost a spoustu lásky. S přihlédnutím na tato fakta nelze tvrdit, co je zaručeně správné a co není. Každé dítě je jedinečné a každé dítě reaguje jinak, jiné tedy budou i dvě děti při stejném typu výchovy. Psychologové i lékaři mohou napsat desítky knih a vy se jimi můžete řídit – přesto vám nikdo nezaručí výsledek. Jak ukazuje historie, harmonické osobnosti se mohou vyvinout i z dětí vychovávaných tvrdou autoritativní výchovou, stejně jako z dětí, které v dětství poznaly absolutní svobodu.

V každém vztahu rodič - dítě dojde k situacím, kdy se bez fyzického trestu neobejdeme. Fyzický trest by měl být jen symbolický, měl by být brán jako nejzazší potrestání. Nejdříve se musíme snažit dítěti všechno vysvětlit, napomenout ho a varovat, a když neposlechne, tak přistoupit k plácnutí přes zadek.

Ačkoliv jsou rodiče často vystaveni nepříznivým vlivům, jako je stres a únava, tak by si nikdy neměli svou zlost vylévat na dítěti. V rodině, kde vládne spíš vařečka než vlídné slovo, to nebývá v pořádku. Zbytečné tresty mohou vážně ublížit dětské duši. Bití není efektivním způsobem, jak naučit děti disciplíně. Je třeba děti naučit rozlišovat, co je správné a co špatné, musejí se naučit, jak vycházet s lidmi kolem sebe. Ale soubor zásad neznamena, že se dětem musí vnutit poslušnost, anebo že je nutno je fyzicky trestat. Tím, že rodiče dětem vysvětlí, jak se mají chovat v různých situacích, pochvalou a odměnou, když se chovají dobře, povzbudí rodiče jejich sebedůvěru. Tento přístup vyžaduje určitou práci a čas, ale je daleko efektivnější, než kritika a tresty a život doma je pak příjemnější pro všechny.

Jak tedy vychovat ze svého dítěte silnou osobnost?

„Dříve rodiče jen neradi projevovali svým dětem veřejně lásku (týkalo se to zejména otců).

Děti byly zmatené a cítily se nemilované. To považuji za velkou chybu. Děti potřebují cítit, že je máme rádi. Budou tak sebevědomější a odolnější proti vlivům okolí. A určitě nám prominou, že jim občas dáme na zadek. Budou totiž vědět, že je to z lásky“, myslí si psycholog Jeroným Klimeš. (Klimeš, J., 2011, www.OnaDnes.cz)

2. 5 Výchovné styly ve školním prostředí

Ve školním prostředí se jako základní používají tyto styly: autokratický, liberální, demokratický.

Pro autokratický výchovný (vyučovací) styl jsou typické především příkazy a tresty. Učitel má zpravidla malé pochopení pro děti, jejich potřeby a přání a také pro jejich individuální odlišnosti. Děti tak mají malý prostor pro samostatné rozhodování a jednání. Často se stávají závislými na pochvale, snaží se upoutat pozornost v dané skupině. Tento styl vychovává závislé a málo iniciativní osobnosti.

Liberální výchovný styl se dá také popsat jako slabé vedení. Děti jsou učitelem vedeny a řízeny jen velmi málo nebo vůbec. Nejsou na ně kladeny téměř žádné požadavky, a pokud ano, není kontrolováno jejich splnění. Důsledkem může být to, že děti vykazují nízký výkon, jsou nepozorné a povaha nemá příležitost se rozvíjet. V této skupině převládá nejistota a chaos, vedoucí k velkým časovým ztrátám a malé efektivitě práce.

Demokratický výchovný styl je označován jako nejvhodnější. Učitel zde méně přikazuje než u stylu autokratického, děti spíše podněcuje k samostatné činnosti a podporuje jejich iniciativu. Ve skupinách se často diskutuje, učitel má tedy větší přehled o přáních a potřebách dětí a o jejich individualitě a má pro ně větší pochopení. Učitel na děti působí spíš vlastním příkladem než spoustou příkazů. Tento styl jako nejlepší bývá volen pro to, že vytváří příznivou atmosféru a důvěru a také učí spolupráci mezi lidmi. Tento styl nejvíce pomáhá rozvíjet sociálně zralou osobnost.

Na styl výchovy má velký vliv osobnost učitele, jeho vlastnosti, znalosti a zkušenosti.

3 Názory odborníků na legislativu

Tři pětiny Čechů nesouhlasí s tím, aby fyzické tresty dětí zakazoval zákon; to vyplývá z exkluzivního výzkumu veřejného mínění, který pro Lidové noviny zpracovala agentura Median. S návrhem, aby v Česku byl zákon, přišla bývalá ministryně pro lidská práva Džamila Stehlíková. *„Je potřeba o fyzických trestech otevřít veřejnou diskuzi,“* reagovala. *„V mediální debatě zazněly obavy, že odmítání tělesných trestů znamená naprosto liberální výchovu a tedy anarchii, jako kdyby k bití neexistovaly žádné alternativy. Opak je pravdou – efektivní a pozitivní rodičovství vede děti k disciplíně, samostatnosti, zodpovědnosti účinněji než tělesné tresty. Kruté a systematické tělesné tresty nejsou výchovným prostředkem, ale projevem rodičovského selhání,“* pokračuje Stehlíková. (Stehlíková, D., 2008, www.dzamilastehlikova.cz).

„Musela by se určit přesná hranice mezi pohlavkem a fyzickým trestem, aby na rodiče, který na ulici plácne dítě, kolemjdoucí nezavolali policii“, říká psycholožka Lenka Čadová (Čadová, L., 2008, Lidové noviny). Stezemi Stehlíkové souhlasí například dětská psycholožka Václava Masáková, ale nemyslí si, že by byl zákon zapotřebí. *„Máme zákon, který trestá týrání dětí. Nechápu, proč by se mělo tvořit něco dalšího“.* Má na mysli zákon 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí s novelizací v předpisu 401/2012 Sb. K zákonům, souvisejícím s ochranou dětí, patří Občanský zákoník, Úmluva o právech dítěte a Trestní zákon proti týrání svěřené osoby.

„V naší společnosti se stále zvyšují počty fyzicky a psychicky týraných dětí. Rodiče by se měli zamyslet nad problematikou výchovy a zároveň by měly pátrat po náhradních řešeních trestů. Je alarmující, že podle odborných odhadů je v Česku na čtyřicet tisíc případů týrání dětí ročně. Přibližně padesát dětí ročně na následky týrání a špatného zacházení umírá. Je smutné, že většinou se jedná o nejmladší děti ve věku do tří až pěti let“. (Stehlíková, D., Opravdu to bez tělesných trestů nejde?, Učitelské noviny, 2010).

Ještě bych se ráda zmínila o příspěvku Ing. Bc. Elišky Vondráčkové na téma Pozitivní rodičovství ze Sborníku, které pojednává o správném rodičovském přístupu k výchově dětí v rodinách. *„Význam a nezastupitelnost rodiny nespočívá pouze v naplnění fyzických potřeb dítěte a v zajištění bezproblémového chodu domácnosti. Nenahraditelnost rodičovské výchovy nalézáme především v tom, že pouze v rodině může dítě navázat jistý a hluboký vztah a že díky tomuto pevnému a jistému základu může bezproblémově dozrávat v samostatnou, vyrovnanou,*

otevřenou, spokojenou osobnost s vnitřní sebekázní a s respektem k okolí a k sobě samému (Vondráčková, E. Pozitivní rodičovství, Sborník příspěvků: Rodina na prahu 21. století).

Pohledy na tělesné tresty se různí. Podle jedněch pár facek zmůže víc než lamentování. Druzí tvrdí, že bití dětem ubližuje. Jaký styl výchovy je nejlepší? „*Soudobí rodiče jsou mnohem benevolentnější, než byli ti jejich. Dříve byl u nás hluboce zakořeněný rakouskouherský dril. Děti se nechválily, protože úspěch byl samozřejmostí. Oproti tomu každý nezdár byl po zásluze odměněn, minimálně křikem*“, vysvětluje podstatu změn ve výchově psycholog Radim Opatrný. (Opatrný R., 2011, www.OnaDnes.cz).

Výchovné metody se u nás mění po vzoru západu, kde jsou v mnoha zemích tělesné tresty zákonem zakázané už dlouho. První legislativní úprava na ochranu dětí před tělesnými tresty byla přijata ve Švédsku. Dalšími státy Evropské unie, kde jsou tělesné tresty ve škole a v rodině zakázané zákonem, jsou např. Finsko, Norsko, Rakousko, Kypr, Dánsko, Litva, Řecko, Německo (Vaníčková, E. 2004, s. 104).

3.1 Práva dětí v České republice

Práva dítěte obsažená v Úmluvě jsou v právním řádu ČR v různých zákonech (viz kap. 3). V České republice je legislativně ošetřeno zatím jen fyzické týrání dětí. Zákon, který by zakazoval veškeré násilí na dětech (tedy i fyzické tresty) v české legislativě není.

V Listině základních práv a svobod, která je součástí ústavy ČR, se říká: „*Nedotknutelnost osoby a jejího soukromí je zaručena*“ (Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR). Názor mnoha lidí je, že zákon proti použití tělesných trestů při výchově není nutný (www.Lidovky.cz, 2008). Většina rodičů se domnívá, že stát nemá právo za normálních okolností zasahovat do soukromí rodiny. Chtějí si svoje soukromí střežit a zákon zakazující použití tělesných trestů při výchově je zásah do života rodiny.

4 Přehled výzkumů o odměnách a trestech

Následující dvě podkapitoly uvádím z důvodu, že obsahují zásadní studie a výzkumy o odměňování a trestání dětí v rodinách a jsou pro práci stěžejní. V průzkumu se budu snažit podat ucelený pohled na problematiku odměňování a trestání dětí. Výsledky budu konfrontovat s výsledky následujících výzkumů.

4.1 Odborný výzkum v České republice

V České republice se fyzickým trestáním zabývá dr. Eva Vaníčková, která je zakladatelkou Růžové linky (help line) pro děti a mládež ve stavu nouze.

V letech 1994 a 2003 byly v ČR realizovány týmem dr. Vaníčkové dvě studie, zabývající se četností tělesných trestů u dětí školního věku. Výzkum se prováděl v Praze, v některých okresních městech a obcích ČR. Děti ze 4. tříd základních škol vyplňovaly anonymní dotazníky. Výzkum byl zaměřen nejen na používání tělesných trestů, ale trestů a odměn obecně. Sledovaný soubor v roce 1994 tvořilo 1540 dětí ve věku 10-11 let. Výzkum v roce 2003 prováděl stejná šetření jako u první studie v roce 1994. Soubor v roce 2003 tvořilo 1270 dětí - žáků 4. ročníku ZŠ. V první fázi obou studií se zjišťovalo, zda v rodinách převažují odměny či tresty. V roce 1994 výzkum vykazoval tato zjištění:

- Pozitivní výchova s převahou odměn – 43,8%
- Výchova s přibližně stejným zastoupením odměn a trestů – 49,5%
- Negativní výchova s převahou trestů 6,7%

Z výsledků vyplývá, že pozitivní výchova převažuje pouze v necelé polovině sledovaných rodin. V roce 2003 dosahovala pozitivní výchova lepších výsledků než před 10 lety.

Výsledky v roce 2003 byly následující:

- Pozitivní výchova s převahou odměn – 56,4%
- Výchova s přibližně stejným zastoupením odměn a trestů - 37,8%
- Negativní výchova s převahou trestů – 5,8%

I jasný trend vzestupu výchovy s převahou odměn převládá pouze v nadpoloviční většině sledovaných rodin. Je možné, že výsledky anonymního dotazníkového šetření mohly být zkresleny tím, že některé děti přesně nepochopily pozitivní přístup s převahou odměn. Děti již nepovažují za odměnu například pochvaly, projevy náklonnosti atp. Dnešní děti jako odměnu vnímají spíše věci materiální (dárky, peníze atd.). Dalším sledovaným jevem byly forma a důvody, které vedou rodiče k udělení odměny nebo trestu.

Tabulka 1:

Důvod výchovného zásahu	Odměna	Trest
školní známka	68,6%	26,0%
domácí práce	17,9%	20,1%
Chování	8,9%	22,1%
bití a rvačky	-	14,6%
zájmová činnost	3,7%	-
Bezdůvodně	0,9%	5,8%
poškození věci	-	8,5%
není trestán	2,9%	

Výsledek tohoto šetření ukazuje, že v českých rodinách se více trestá za špatný výkon, vyjádřený školní známkou, než za špatné chování a porušení kázně.

Převážná část obou studií se zabývala tělesným trestání dětí. V roce 1994 mělo s tělesným trestem zkušenost 9 z 10 dětí. Podle výsledků výzkumu z roku 2003 došlo ke zlepšení, počet dětí tělesně netrestaných byl 14%.

Dalším zkoumaným jevem bylo, kolik dětí v České republice má zkušenost s fyzickým týráním.

Tabulka 2:

Tělesný trest	rok 1993/1994	rok 2003/2004
bití na citlivou část těla	27,5%	25,8%
bití předmětem	29,3%	21,3%
stopy na těle	33,1%	27,2%

Výsledky této části výzkumu jsou závažné. Jedinou pozitivní změnou je výrazný pokles trestání dětí předmětem.

Kolektiv dr. Vaníčkové se zabýval také tím, jak děti vnímají spravedlnost či nespravedlnost tělesných trestů.

Tabulka 3:

Spravedlnost trestu	rok 1993/1994	rok 2003/2004
vždy spravedlivý	32,4%	49,3%
spravedlivý občas	65,5%	42,9%
vždy nespravedlivý	12,1%	7,8%

Z výsledků průzkumu vyplývá, že v České republice je poměrně vysoké procento dětí tělesně trestaných. Překvapivým zjištěním bylo, že téměř polovina dětí vnímá tresty za spravedlivé nebo občas spravedlivé.

V České republice mezi fyzické tresty většinově schvalované jako přijatelné patří naplácání rukou na zadek a pohlavek. Facku a nařezání páskem schvaluje menšina lidí (zhruba čtvrtina).

Hodnocení přijatelnosti trestů souvisí s tím, jak jsou používány v praxi. Takřka polovina rodičů přiznává, že dítě v jejich domácnosti občas dostane pohlavek (48%). To samé platí o naplácání rukou přes zadek (46%). Naopak výrazná menšina rodičů připouští časté či občasné využívání facek (15%) a nařezání vařečkou, páskem či rákoskou (13%). Používání fyzických trestů obecně častěji přiznávají rodiče, jejichž děti již odrostly, než současní vychovávající

rodiče. Jedná se zřejmě o důsledek liberalizace výchovy v uplynulých letech a větší ochoty přiznat společensky kontroverzní chování minulé než aktuální.

Výrazně méně schvalují fyzické tresty dětí mladiství, než dospělí. Velký rozdíl je zejména u trestů, které mladiství mohou vnímat jako ponižující – naplácání na zadek schvaluje zhruba čtvrtina mladistvých a tři čtvrtiny dospělých. Nařezání vařečkou, páskem či rákoskou neschvaluje mezi mladistvými takřka nikdo a schvaluje zhruba čtvrtina dospělých.

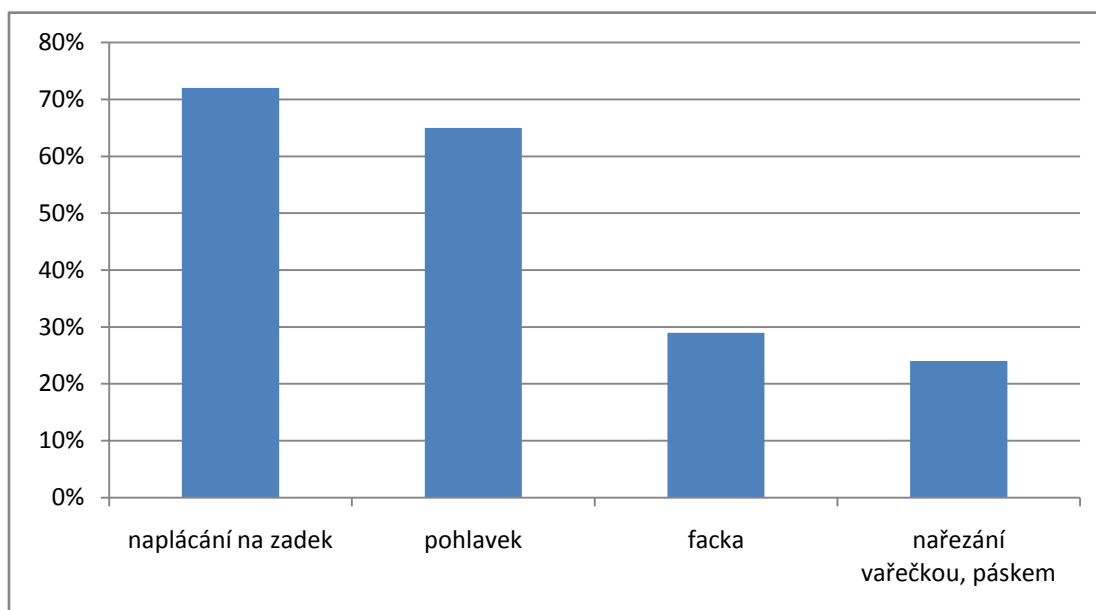
Rodiče celkově více aplikují nefyzické tresty, než fyzické. Alespoň jeden z nefyzických trestů (vynadání, zákaz oblíbených činností, zastavení kapesného, domácí vězení apod.) použije poměrně často 27,5% rodičů. Poměrně časté použití alespoň jednoho z fyzických trestů přiznává jen 12% rodičů. Mezi nerodiči (dotázáni hypotetickou otázkou, jak by se chovali k dětem v jejich domácnosti) se jako větší zastánci fyzických trestů jeví muži než ženy. Mezi rodiči pohlaví celkově nehraje žádný rozdíl.

4.2 Výzkum veřejného mínění

Agentura pro výzkum veřejného mínění prováděla v roce 2013 výzkum vnímání přiměřenosti trestů a nejčastěji používané tresty dětí. Byly zadány dvě otázky, na první odpovídalo 522 respondentů ve věku 18 – 79 let. Na druhou otázku 348 respondentů - současní či někdejší rodiče (vychovávali či vychovávali děti).

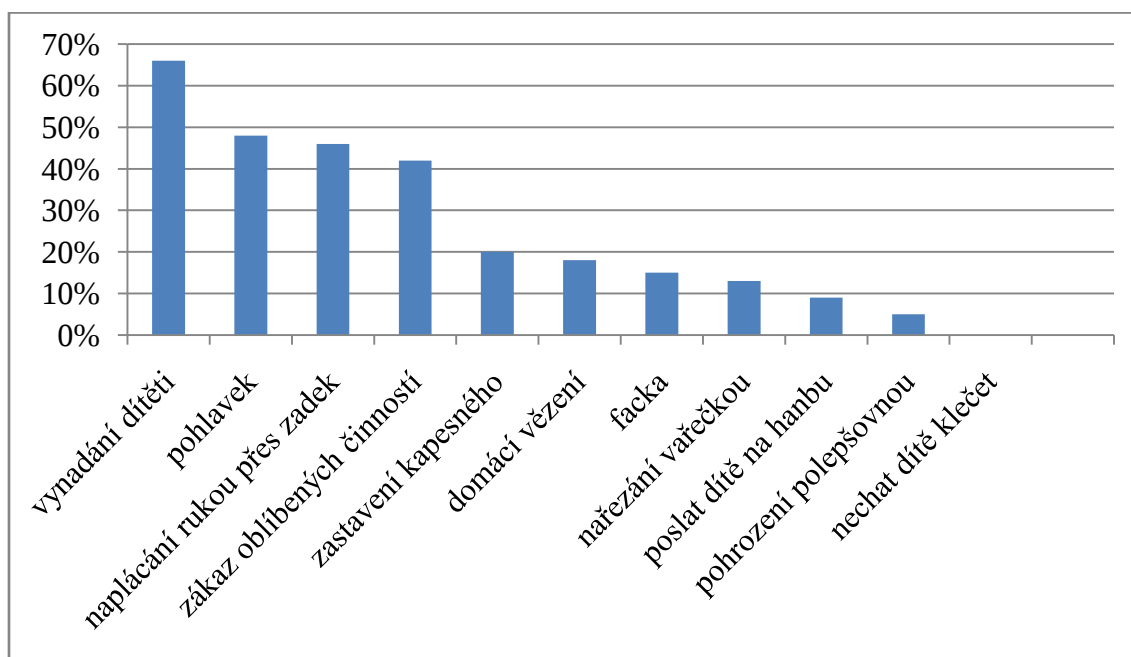
Považujete tyto druhy trestů v případě, že dítě zlobí a odmítá poslechnout svého rodiče, za přiměřené?

Graf č. 1: Simar – Sdružení pro výzkum trhu a veřejného mínění.

Jaké tresty ve Vaší domácnosti používáte/ jste používal(a) pro ukáznění dítěte /dětí, když zlobí?

Graf č. 2 : Simar – Sdružení pro výzkum trhu a veřejného mínění

4. 3 Výzkum ve světě

Tělesně trestané děti žijí ve většině společností. V některých případech se přistupuje k trestání dětí mnohdy brutálními způsoby, které by v Česku byly považovány za týrání. Ve většině zemí světa mnoho dětí od nejútlejšího věku zažívá tělesné trestání, které mívá mnohdy za následek četná poranění dokonce i bolestná úmrtí. Podle Globální iniciativy byla mapována situace s rozšířením tělesných trestů na celém světě. Globální iniciativa uvádí výsledky z několika zemí a částí světa.

Barbados: Podle studie z roku 1989 souhlasí s tělesným trestem 70% rodičů a z nich 76% schvaluje bití dětí páskem nebo řemenem.

Egypt: Výsledky šetření z roku 1996 uvádí, že více než třetina dětí byla bita páskem nebo holí. Čtvrtina dětských respondentů uvedla, že při bití došlo k nějakému zranění.

Kamerun: Výsledky ze 4 provincií ukázaly, že 93% dětí bylo bito svým rodičem a dokonce 98% dětí bylo bito učitelem ve škole.

Chile: Studie z roku 1995 popisuje, že 80% rodičů tělesně trestá své děti navštěvující státní školu, mezi dětmi ze soukromých škol je to 57% rodičů.

Etiopie: I přes zákaz tělesných trestů ve školách 90% dětí uvedlo, že byli ve škole tělesně potrestáni.

Hongkong: Studie z roku 1995, do níž bylo zahrnuto 1000 domácností, potvrdila, že většina dětí do 16 let byla někdy obětí tělesného trestu.

Indie: Univerzitní studenti uvádějí, že tělesně trestáno bylo 91% chlapců a 86% dívek.

Korea: Šetření z roku 1980, organizované Asociací na ochranu dětí zjistilo, že 97% dětí bylo tělesně trestáno.

Kuvajt: Výzkum z roku 1996 říká, že 54% rodičů plně souhlasí s přísným výpraskem za velký prohřešek, 9% rodičů s pálením dítěte.

Pákistán: Studie z roku 1999, do níž bylo zařazeno 4000 dětí, odhalila, že 78% dětí bylo tělesně potrestáno v základní škole a doma téměř všechny děti.

Rumunsko: Výzkum z roku 1992 uvedl, že 84% rodičů považuje tělesný trest za normální způsob výchovy a 96 % ho nepovažuje za ponižující.

Španělsko: 47% rodičů se domnívá, že pohlavek či facka je nezbytným výchovným prostředkem, 27% rodičů přiznalo tělesné potrestání dětí 3x měsíčně. S užitím tělesného trestu souhlasily častěji ženy než muži a vzdělaní lidé tělesně trestali děti méně.

Anglie: V roce 1990 ukázal výzkum garantovaný vládou, že tři čtvrtiny z průzkumného souboru matek přiznaly, že plácly rukou dítě mladší než 1 rok. 35% rodičů potvrdilo, že tělesně trestají své děti týdně nebo častěji. Pětina dětí byla bita předmětem.

Evropa. Velký výzkum organizace Unicef z roku 2001 zahrnoval děti a mládež z 35 zemí Evropy a střední Asie. Z výzkumu vyplynulo, že šestina dětí se setkala s násilím či agresivním chováním ve vlastní rodině.

USA: 94% rodičů přiznalo bití svých 3 – 4 roky starých dětí. Také třetina 15letých dětí přiznává bití.

V posledních letech učinilo hodně zemí významný pokrok k zákazu tělesných trestů dětí. V současnosti je používání tělesných trestů zakázáno zákonem v 11 zemích. Mezi první, kteří schválili tento zákaz, patřily skandinávské země.: Švédsko (1979), Finsko (1983), Norsko (1987), Rakousko (1989), Kypr (1994), Dánsko (1997), Litva (1998), Řecko (1999). V roce 2000 přijaly zákaz tělesných trestů Německo a Izrael, v roce 2003 se k této skupině přidal Island. Významný krok směrem k úplnému zákazu tělesných trestů byl zaznamenán v Belgii, kde byla v roce 2000 do ústavy začleněna klauzule, která potvrzuje právo dětí na morální, fyzickou a sexuální integritu. Zkušenosti ze zemí, kde už tento zákon existuje, potvrzují, že reálné naplnění tohoto cíle není jen otázkou legislativy, ale především změnou myšlení, překonávání stereotypů a našeho přístupu k výchově dětí.

5 Socializace

Socializace probíhá po celý život jednotlivce v každém prostředí a v každé životní etapě, podle toho, kde se jedinec právě nachází. Úspěšným osvojením kulturních modelů se zvyšuje pravděpodobnost takového jednání, které je přijatelné pro společnost a přispívá k její soudržnosti. Toto osvojování probíhá skrze mechanismy socializace, kterými jsou hra, učení, přejímání rolí, osobní zkušenost a její modifikace. Primárními činiteli, které realizují proces socializace, jsou rodina, kde si dítě osvojuje především jazyk, role, hodnoty a normy konkrétního společenství a dále škola, kde si osvojuje znalosti a přijímá společenská pravidla.

Základy socializace jsou pokládány především v dětství, přestože pokračují i v pozdějším věku. Jak bylo výše uvedeno, začleňování dítěte do společnosti probíhá vzájemnou interakcí s ostatními členy společenství.

5.1 Rodina – prvotní činitel socializace

Za hlavní faktory socializace bývá považována rodina a škola. Společným jmenovatelem těchto činitelů je fakt, že na člověka působí víceméně od útlého dětství. Mají tak na způsob, jakým člověk vnímá sebe, druhé lidi a svět, výraznější vliv, než pozdější činitelé, uplatňující se např. při nástupu člověka do zaměstnání, odchod dospělých potomků z rodinného hnízda apod.

V dřívějších dobách byla podoba rodiny výrazně odlišná od podoby, kterou známe dnes. Vícegenerační či příbuzenská evropská rodina byla provázána s tradicemi, náboženskými zvyklostmi a lokálním hospodářstvím. Selské či řemeslné zaměření bylo předáváno potomstvu a zodpovědnost za generacemi nashromážděný majetek byla jednou z vysoce ceněných hodnot. Na společenské úrovni dříve rodina plnila 3 základní ekonomické funkce (předání dědictví, výroba, spotřeba), z nichž některé se s nástupem průmyslové revoluce postupně vytráčí. Základní funkce rodiny spočívající v zajištění socializace dítěte zůstává v platnosti, rodina dítěti předává základní hodnoty celé společnosti, vzorce rodinného chování a vztahu mezi pohlavími (eventuelně i hodnoty náboženské, politické, ideologické).

Většina rodin svým působením zajišťuje kvalitní socializační podmínky a případné více či méně vážné problémy dokáže zpravidla vyřešit.

Dobrá výchova vede dítě k samostatnému vytyčování cílů, plánování budoucnosti a přesvědčení o hodnotě mezilidských vztahů. Dále výchova zpevňuje přesvědčení o vzájemných povinnostech a zodpovědnosti členů rodiny vůči rodinnému celku. Sebevědomí je zdravě rozvíjeno tam, kde rodina posiluje tvořivé myšlení a jednání dětí. Takový výchovný styl napomáhá plnému rozvoji osobnosti dítěte a vytváří předpoklady pro jeho úspěšné začlenění do společnosti.

5.1.1 Psychické socializační procesy dítěte

Mezi důležité psychické procesy, které přetváří dítě v socializovanou osobnost, můžeme zařadit následující: Raná symbiotická vazba, zvnitřňování na základě identifikace (ztotožnění), učení zpevňováním a kognitivně sociální učení. Všechny tyto procesy se začínají rozvíjet v rodinném prostředí.

Raná symbiotická vazba je charakterizována specifickým vztahem dítěte k pečující osobě, zpravidla matce, v průběhu prvních měsíců života. Dítě si k ní vytváří určité připoutání díky vstřícnému naladění matky na potřeby dítěte. Ideální a zhruba u dvou třetin populace běžný způsob připoutání je, když dítě vnímá matku jako dostupnou osobu se srozumitelným a předpověditelným chováním. Takovéto připoutání činí dítě způsobilým k pozvolnému vymaňování se z tohoto připoutání v období batolete. Mezi 15. a 24. měsícem života dochází znovu k sbližovací fázi, kdy dítě začíná být znovu nejisté a hledá často útočiště u matky. U kojenců, kterým chyběla obvyklá interakce s pečující osobou, bývá zjišťována celá řada závažných poruch (deprivační syndrom).

Dalším věkově specifickým procesem je zvnitřňování na základě identifikace. Vzniká koncem 2. roku dítěte, kdy pro označení sebe začíná používat slovo já. Identifikací dítě přijímá za své postoje svých rodičů a jiných důležitých osob tím, že se těmito lidmi jakoby stává a dívá se na sebe jejich očima. Je základem her na sociální role (hry na učitelku, tatínka, zvíře apod.).

Ve své podstatě se jedná o jedno z nejjednodušších forem sociálního učení. Učení zpevňováním je založené na odměňování požadovaného chování a trestání chování nevhodného. Odměny jsou jedincem vnímány příjemně, potvrzují správné řešení a zvyšují frekvenci výskytu takto zpevněného chování. Tresty negativně zpevňují určité chování něčím jedinci nepříjemným a mají snižovat frekvenci takového chování.

Vyšší formou sociálního učení je učení kognitivně sociální. Jedním jeho druhem je observační učení, kdy je chování jedince ovlivňováno skrze pozorování určitého modelu. K nápodobě dochází, je-li model takového chování zajímavý a atraktivní, nebo jde – li o osobu, ke které se jedinec nějak afektivně vztahuje. Pokud pozorovaná osoba vykazuje chování, kterým může pozorovatel kompenzovat nějaký svůj nedostatek či odreagovat vnitřní napětí, dochází také k nápodobě pozorovaného chování. Tento druh učení vede k osvojení nových projevů chování. Jiným druhem kognitivního učení je socializační autoregulace, ve které jedinec z důvodu určité nespokojenosti sám vstupuje do své socializace a sám se podílí na její regulaci. Uplatňují se zde 3 komponenty sebepojetí: sebepozorování, kdy si jedinec všímá, v čem jsou důvody jeho nespokojenosti, dále sebehodnocení, kdy si jedinec vytyčuje cíle, kterých chce dosáhnout, a sebeutváření: rozvinutí tvůrčího vztahu k vlastní osobě, orientovaného na zdokonalení.

5.2 Škola - institucionalizované prostředí socializace

V minulém století vzrostla důležitost formálního vzdělávání a rozšířila se role vzdělávacích institucí v procesu socializace. Podstatná role školy uvádí dítě do prostředí velké neosobní organizace, kde již není oceňováno individuálně tak jako v rodině. Školní úspěšnost je jedním z dalších faktorů na sebepojetí dítěte.

Pro zdárný průběh socializace ve školním prostředí je klíčová role učitele. Učitel, který vnímá žáky jako jednotlivce, registruje atmosféru ve třídě a nekomunikuje s dětmi jen na úrovni obsahu učiva a kritiky, přispívá k pocitu kompetence a vnitřní pohody dítěte. Dobrý učitel umí žáka vtáhnout do učiva a výrazně tím ovlivnit jeho školní úspěšnost a tím i jeho sebedůvěru. Dokáže probudit zájem žáků o probíranou látku, konkrétně přiblížit vzorce výuky. Nezříká se svého podílu zodpovědnosti za úspěch či neúspěch žáků v učení. Zajímá se o okolnosti, které se podílejí na příčině zaostávání žáka ve školní úspěšnosti. Umí hodnotit žáka tak, aby hodnocení upevňovalo sebevědomí a zvyšovalo tak motivaci k učení a pravděpodobnost úspěchu.

5.3 Sociální učení

Sociální učení formuje osobnost dítěte, ovlivňuje a posiluje ji. V sociální oblasti jsou rodiče pro dítě výraznou autoritou, zejména matka, která je pro dítě zdrojem jistoty a dodává mu pocit bezpečí. Dítě si začíná uvědomovat pravidla a určitý řád, je schopné chápat, co je správné a co špatné. Z reakcí rodičů, z odměn a trestů za své chování se dítě dozvídá i to, jak je ve svých činnostech úspěšné. Sebepojetí dítěte je tedy zásadně formováno sociálně zprostředkovanými reakcemi z jeho okolí. Děti se musejí naučit, jak vycházet s lidmi kolem sebe. Ale řád neznámá, že se dětem musí vnutit poslušnost, anebo že je nutno je trápit fyzickými tresty. Pravidla jsou o tom, ukázat dětem, jak se chovat způsobem, který je přijatelný pro jejich rodiče a pro jiné lidi. Tím, že rodiče dětem vysvětlí, jak a proč by se měly chovat v různých situacích, pochvalou a odměnou při dobrém chování povzbudí rodiče sebedůvěru dětí.

Dítě se v rodině nemůže setkat pouze s kladnými a pozitivními reakcemi. Pokud s ním rodiče v něčem nesouhlasí, je to pro dítě stejně důležitá informace, jako pochvala. Rodiče by však nikdy neměli zavrhnout dítě jako takové, odmítání by se mělo vztahovat pouze na nepřijatelné chování. Rodina a její vztah k dítěti ovlivňuje podstatným způsobem základní vztah důvěry, který si dítě vytváří k okolnímu světu. Ujistění o tom, že svět je dobrý a je možno mu důvěřovat, získává dítě z pocitu bezpečí a lásky, který mu poskytují milující rodiče.

V rodině se také klade základ struktury osobnosti – vytvářejí se rysy osobnosti. Celkově jsou ovlivněny sebehodnocením a sebepojetím, závislými na obrazu, který sociální prostředí dítěti sděluje. V jednotlivých situacích jsou různé způsoby chování dítěte jeho rodinou přijímány či odmítány. Tím se některé způsoby chování a reakce posilují, jiné vyhasínají. Ve skutečnosti samozřejmě tato absolutní závislost existuje jen zřídka, protože ani reakce okolí nejsou absolutně jednoznačné a záleží na aktivitě, prožívání i genetické výbavě samotného dítěte. Opakování určitého způsobu chování však vytváří získanou dispozici chovat se daným způsobem a tak se původně možná náhodné způsoby řešení nějaké situace stávají trvalými rysy chování a tím vytvářejí rysy osobnosti jedince. Rodina se tak podstatným způsobem podílí na vytváření základu osobnosti dítěte.

5.4 Sociální deprivace dítěte

V obecné představě je rodina prostředím, kde je dítě přijímáno a milováno, rodiče jsou vždy chápáni jako milující. Přesto se v realitě velmi často setkáváme s rodinami, kde dítě nejen, že není zahrnováno láskou, ale kde trpí nebo je dokonce týráno. Protože nejde o obecně přijímanou normu chování, je nutno zabývat se příčinami, které k podobným odchylkám chování rodičů vedou. U rodičů se může jednat o příčiny, které mají zdroj v jejich osobnosti, v jejich vlastním vývoji nebo kulturních a sociálních podmínkách, v nichž rodina žije. Vliv má také partnerský vztah rodičů k sobě navzájem i okolnosti, za nichž došlo k narození dítěte. Příčinou negativního chování k dítěti může být charakterová či emocionální odchylka, která rodiči zabráňuje vytvořit si kladný vztah ke komukoliv, včetně vlastního dítěte. Jedinec, který je citově chladný, nemusí své dítě vyloženě týrat, ale velmi pravděpodobně ho bude citově zanedbávat. Také vlastní zkušenosti z dětství rodičů jsou podstatným činitelem jejich chování k vlastnímu dítěti. Jak již bylo výše zmíněno, význam socializace se nevztahuje pouze na dítě, které předmětem našeho zájmu, socializací prochází ve svém vývoji každý jedinec. Zkušenosti chování vlastních rodičů, vzorce chování, které se budoucí rodič naučil ve své rodině, způsoby řešení situací, které přejal nápodobou či identifikací se svými rodiči, ovlivňuje podstatně jeho chování jako rodiče. Proto také u rodičů týrajících či zanedbávajících vlastní dítě nacházíme velmi často zkušenost týrání v dětství. Rodiče také často své chování zdůvodňují tím, že je rodiče také řezali a nijak jim to neublížilo. I když třeba v dospělosti dojde jedinec k jinému názoru, v situaci afektu se aktualizují rané vzpomínky vzorce chování. Z tohoto přenosu způsobu chování z generace na generaci také vyplývá dlouhodobá nebezpečnost týrání dětí. Způsob chování rodiče k dítěti určují také konkrétní kulturní a sociální podmínky, v nichž rodina žije. Rodina často kromě funkce výchovné se musí také zabývat ekonomickým zajištěním. V současnosti mnozí rodiče, kteří zanedbávají své dítě, tak činí proto, že jsou zcela zaujati svou vlastní kariérou či podnikatelskou činností, která jim nedovoluje věnovat čas či zájem vlastním dětem. Dítě je v takovéto rodině zcela opomíjeno, především citově. Vztah rodičů k sobě navzájem je velmi často příčinou negativního chování k dítěti. Rodiče si přes dítě řeší své vlastní partnerské problémy (zejm. při rozvodu). Dítě je vtahováno do sporu svých rodičů, stává se terčem, na němž si rodiče vylévají svou nevraživost na partnera.

Dítě se také stává terčem agresivního chování proto, že je bezmocné, závislé a slabší. Stačí, že dítě je po ruce v případě, kdy jeden z rodičů hledá náhradní cíl přenesené agresivity, kterou

nemůže z nějakého důvodu zaměřit proti tomu, kdo jí vyvolal (šéf v zaměstnání, partner v manželství). Dítě tak velmi snadno odnáší nahromaděný vztek svého rodiče. Podobné chování může být i dlouhodobé, pokud rodič vnímá dítě jako toho, kdo mu nějakým způsobem znemožnil jiný způsob života. Zejména nechtěné děti, které velmi často pouze svou existencí připomínají rodiči závazek, který byl nucen na sebe vzít a který ve skutečnosti neakceptoval.

Konkrétní způsoby chování rodičů k dítěti jsou poznamenány kulturními a sociálními souvislostmi. Sociální prostředí určuje přijatelnost či nepřijatelnost způsobů chování, určuje často i podobu rodinných vztahů, včetně postavení dítěte v něm. Někdy je dítě považováno fakticky za majetek rodičů, z čehož vyplývá jejich právo nakládat s ním podle vlastního uvážení. Tělesné trestání je zpravidla považováno za přijatelný výchovný prostředek. Rodiče a jejich okolí vidí problém spíše v míře trestu než v jeho samotné povaze. Chování rodičů vůči vlastnímu dítěti závisí rovněž na normách, platných v konkrétním sociálním prostředí, v němž žijí. Zpravidla platí, že rodiče méně vzdělání a žijící v nižších sociálně ekonomických vrstvách budou zřejmě ve vztahu ke svému dítěti používat častěji tělesné tresty, zatímco rodiče vzdělání a na vyšší úrovni budou pravděpodobně dávat přednost trestání psychickému.

Negativní vztah, nedostatek péče či fyzické a psychické trestání posiluje u dítěte negativní sebepojetí a nedovoluje mu rozvinout plně své možnosti.

Fyzické násilí se projevuje nejčastěji přehnaným tělesným trestáním dítěte. Nejčastější příčinou ublížení na zdraví dítěti jeho rodiči je překročení míry tělesného trestu, to znamená, že ublížení není cílem, ale spíše nehodou. Často ovšem můžeme i zaznamenat hrubé zacházení s dítětem, které není ani tolik trestem za chování dítěte, nýbrž obvyklým způsobem chování rodičů.

Psychické násilí se projevuje především slovně. Dítě je rodiči podceňováno, zesměšňováno, je mu neustále připomínána jeho nedostatečnost. Psychické násilí však může také nabýt podobu citového vydírání, kdy rodiče udržují v dítěti pocit viny a zdánlivě laskavě vyžadují na dítěti určitý způsob chování k odčinění této viny. Psychické násilí mohou rodiče na dítě vyvíjet i celkovým výchovným klimatem v rodině. Nemožnost jakékoliv diskuze, svobodného rozhodnutí dítěte či jakéhokoliv projevení soukromého názoru, přehnané uplatňování autority ze strany rodičů a absolutní omezování dítěte nemusí být doprovázeny skutečným fyzickým násilím, ale dítě v takovém prostředí strádá nedostatkem prostoru k vlastnímu rozvoji. Ve skutečnosti to však prokazuje, že rodiče se považují za absolutní pány dítěte a spíše než citový vztah je k němu poutá pocit vlastnictví. Psychicky dítě strádá rovněž v rodině, kde se mu nedostává uspokojení základních psychických potřeb, především pocit neuspokojení citového

přijetí, lásky a bezpečí může vést k deformacím v rozvoji osobnosti. Psychická deprivace se týká rovněž potřeby dosáhnout určitého sociálního přijetí a potvrzení vlastního sociálního významu. Zesměšňování dítěte, odmítání uznat jeho přednosti a zdůrazňování chyb způsobuje sociální deprivaci dítěte.

Praktická část

Odměny a tresty jsou od dávných dob považovány za základní a nejdůležitější výchovné prostředky. Jsou nedílnou součástí každodenního života dětí i dospělých.

Před čtyřiceti, padesáti lety jsme se běžně mohli setkat s tím, že dospělí děti bili, často i na veřejnosti a nikdo se nad tím ani nepozastavil. Názory na tělesné tresty se změnily, dnes je dítě s modřinou záležitostí pro policii. Velké procento rodičů však přiznává, že své děti občas plácnou, i když by se raději bez toho obešli. Kdyby rodiče věděli o nějaké lepší výchovné metodě, už by své děti nikdy neuhodili.

Dnes mají děti k dispozici velký výběr hraček, her, zájmových aktivit a zejména nových informací a zkušeností, které do výchovy přinesl technický pokrok. Rodiče a prarodiče dnešních dětí vyrůstali ve světě bez počítačů, mobilů a dalších technických vymožeností – tedy věcí, jejichž ovládání je pro dnešní děti naprostou samozřejmostí. Styl života se změnil a tuto skutečnost je třeba ve výchově respektovat.

6 Cíl průzkumu

Cílem průzkumu bylo zjistit, jak rodiče vypovídají o odměňování a trestání svých dětí, jak často, za jakých okolností děti trestají, jaké odměny a tresty jsou používány nejčastěji a názor na odměňování a trestání obecně. Cílem bude zjistit, co je podle mínění rodičů pro jejich dítě největší trest a co největší odměna a jak se ve způsobu trestání dětí odráží vlastní zkušenost rodičů.

6.1 Metoda průzkumu

Při sběru dat byla použita metoda terénního průzkumu formou anonymního dotazníkového šetření. Anonymita respondentů měla zaručit větší pravděpodobnost pravdivých odpovědí. Pro získávání údajů byl sestaven nestandardizovaný dotazník, jehož cílem bylo zjistit názory a postoje rodičů k odměnám a trestům. Dále byly zjišťovány demografické údaje - pohlaví a věk respondentů. Průzkumný soubor čítal 40 respondentů, jejichž výběr byl náhodný.

7 Hypotézy a průzkumné otázky

Hypotézy

1. Česká společnost v převážné většině souhlasí s drobným tělesným trestáním svých potomků.
2. Většina rodičů považuje pohlavek za tělesný trest dítěte.
3. Největší trest pro dítě je zákaz používání notebooků či tabletů a zákaz sledování televize.
4. Pro děti je největší odměnou pochvala a uznání rodičů. Rodiče své děti odměňují nepravidelně.
5. Rodiče byli ve svém dětství odměňováni jen výjimečně, naopak trestáni často.

Průzkumné otázky

1. Má ve vyspělé demokratické společnosti fyzický trest své místo ve výchově?
2. Považují rodiče pohlavek za fyzický trest?
3. Co je pro vaše dítě největší trest?
4. Co je pro Vaše dítě největší odměna a kolikrát týdně své dítě odměňujete?
5. Byli jste v dětství odměňováni /trestáni svými rodiči?

8. Průzkum

Podle zaměření cílů a hypotéz jsem vytvořila dotazník pro rodiče. Cílem bylo zjistit názor rodičů na problematiku odměn a trestů ve výchově. Dotazník byl vyplněn 40 respondenty různých věkových kategorií, obsahoval 13 otázek, zabývajících se tématem odměňování a trestání dětí.

8.1 Dotazník pro rodiče

Prosím o vyplnění dotazníku, jehož výsledky použiji pro bakalářskou práci. Zajímá mě Váš názor na odměny a tresty ve výchově dětí. Dotazník je anonymní a proto Vás prosím o pravdivé odpovědi na všechny otázky. Slibuji, že informace z dotazníku nijak nezneužiji. Děkuji.

Dominika Doležalová

1) V rámci moderní výchovy se prosazuje trend více odměňovat a méně trestat. Myslíte si, že trest jako výchovný prostředek má své opodstatnění?

- a) ano
- b) spíše ano
- c) ne
- d) spíše ne

2) Považujete pohlavek za tělesný trest?

- a) ano
- b) ne
- c) nevím

3) Co dalšího považujete za tělesný trest?

- a) facka
- b) výprask na zadek
- c) jakékoliv fyzické násilí

d) nevím

4) Co je pro Vaše dítě největší trest?

- a) zákaz oblíbené činnosti
- b) tělesný trest
- c) zákaz TV a PC
- d) jiné

5) Jak své dítě nejčastěji trestáte?

- a) zákaz TV a PC
- b) pokárání
- c) tělesný trest (výprask)
- d) domácí vězení

6) Stalo se Vám, že se někdy uchýlíte k tělesnému trestu?

- a) ano
- b) ne
- c) jen výjimečně

7) Pokud ano, k jakému (jakým)?

- a) plácnutí na zadek
- b) pohlavek
- c) facka
- d) nařezání předmětem (vařečka, rákoska)

8) Co je pro Vaše dítě největší odměna?

- a) pochvala, uznání
- b) peněžitá odměna
- c) dárek
- d) oblíbená činnost (výlet, kino apod.)

9) Jak často odměňujete své dítě?

- a) denně
- b) 1x týdně

- c) 2 - 3x týdně
- d) nepravidelně

10) Byli jste v dětství odměňováni rodiči?

- a) ano
- b) ne
- c) výjimečně

11) Byli jste v dětství trestáni rodiči?

- a) ano
- b) ne
- c) občas
- d) jen výjimečně

12) Vaše pohlaví

- a) žena
- b) muž

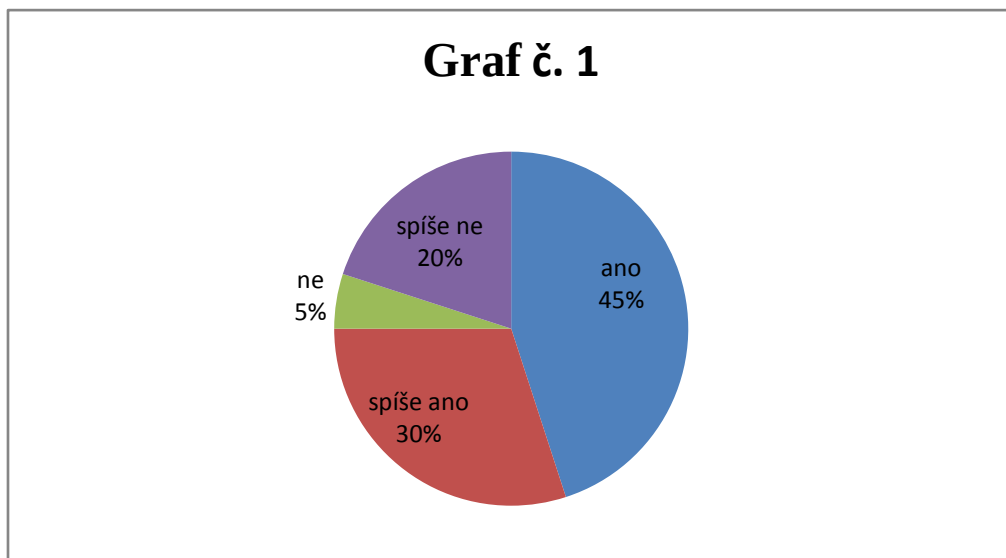
13) Vaše věková kategorie

- a) 20 – 30 let
- b) 31 – 40 let
- c) 41 – 50 let
- d) 51 a více

Otázka č. 1

V rámci moderní výchovy se prosazuje trend více odměňovat a méně trestat. Myslíte si, že trest jako výchovný prostředek má své opodstatnění?

Většina rodičů uvedla odpověď, že ano (18 respondentů), spíše ano (12), ne (2), a spíše ne (8 respondentů).

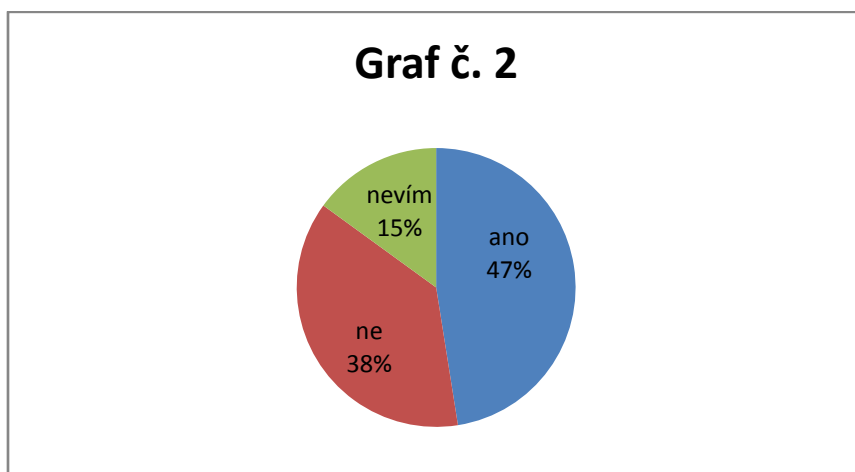

Zde se první hypotéza potvrdila. Valná většina rodičů stále souhlasí s tělesným trestáním dětí.

Otázka č. 2

Považujete pohlavek za tělesný trest?

19 respondentů odpovědělo kladně, 15 respondentů odpovědělo záporně a 6 respondentů odpovědělo nevím.

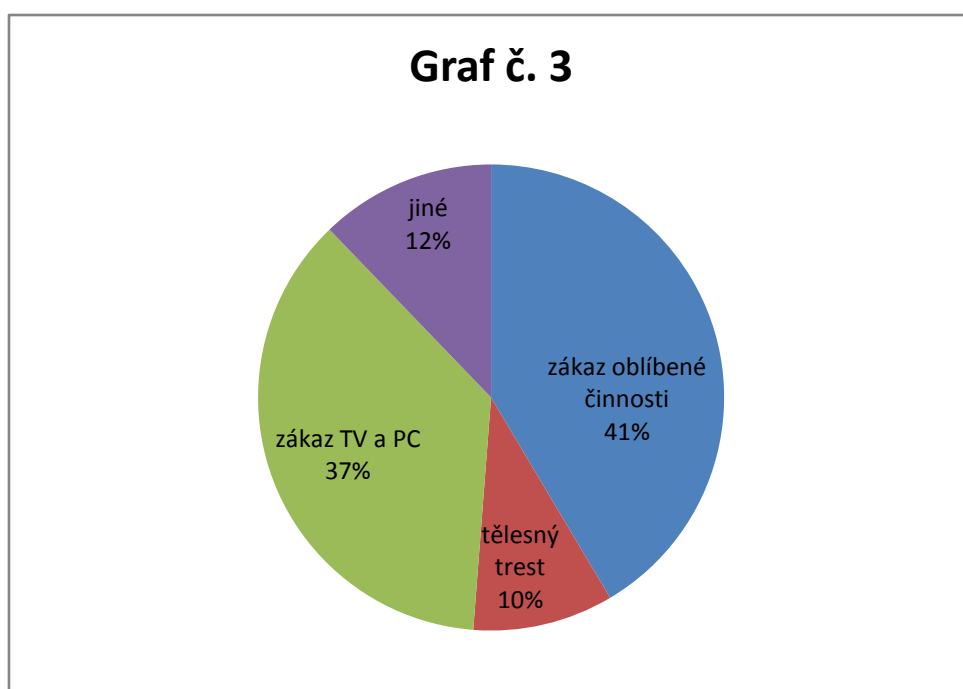

Hypotéza se potvrdila, přestože velké procento rodičů pohlavek za tělesný trest nepovažuje. Přesto si někteří rodiče nejsou jisti, odpověděli „nevím“.

Otázka č. 3

Co je pro vaše dítě největší trest?

18 rodičů odpovědělo, že je to zákaz oblíbené činnosti. Za ním následuje zákaz TV a PC se 16 odpověďmi rodičů. Pouze 4 rodiče odpověděli, že fyzický trest a 6 rodičů blíže nespecifikovalo.

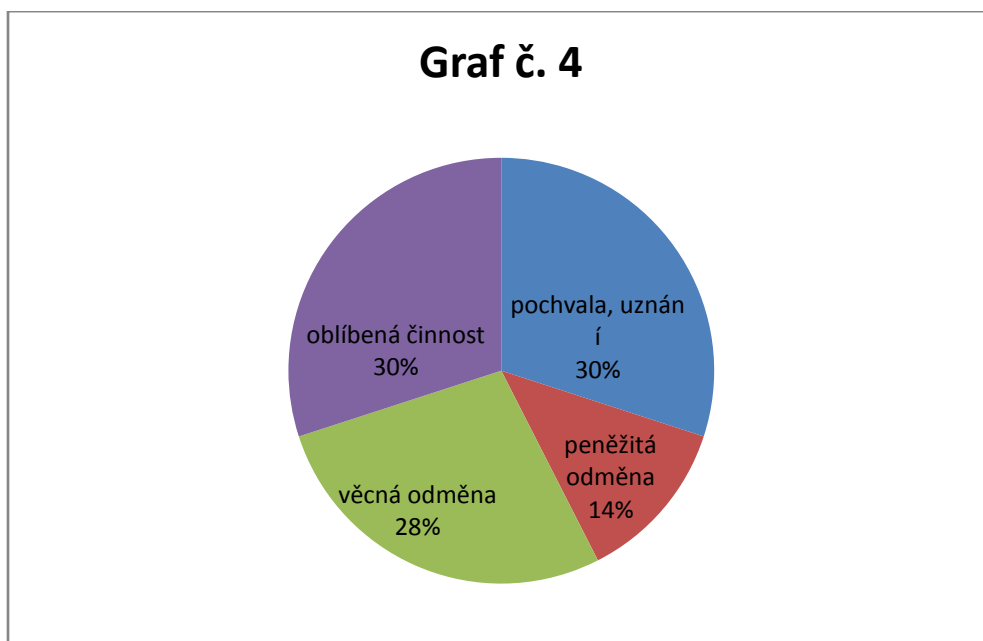

Tato hypotéza se nepotvrdila, protože více rodičů považuje za největší trest zákaz oblíbené činnosti.

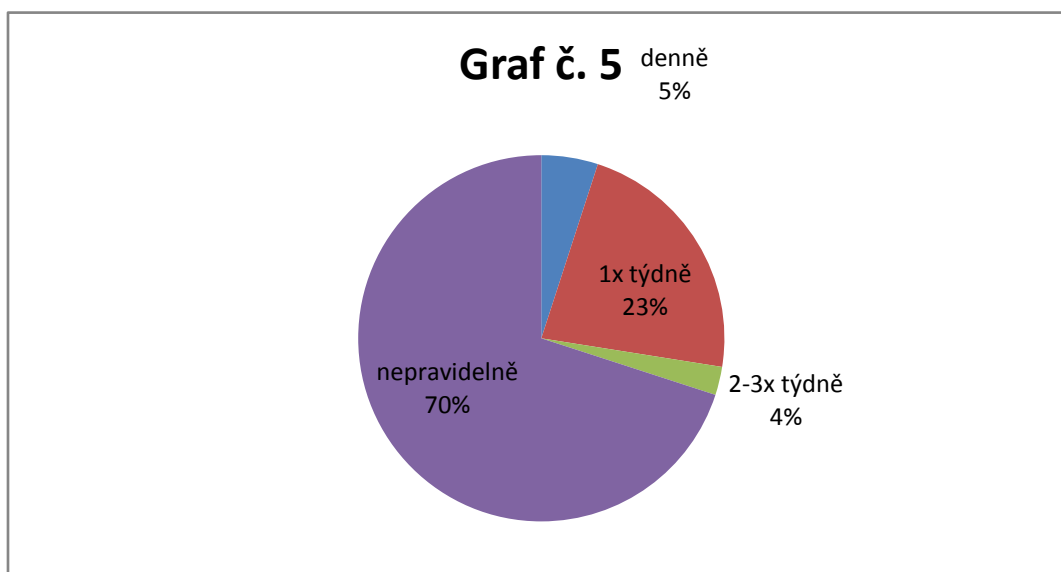
Otázka č. 4

Co je pro vaše dítě největší odměna a jak často své dítě odměňujete?

12 rodičů odpovědělo, že je to oblíbená činnost (výlet, kino, divadlo apod.) a pochvala, uznání. Poté následovala s 11 odpověďmi věcná odměna (dárek). Pouze 5 rodičů zmiňuje peněžitou odměnu.

Tady se hypotéza potvrdila pouze z části, jelikož stejnou procentuální shodu měla i oblíbená činnost.

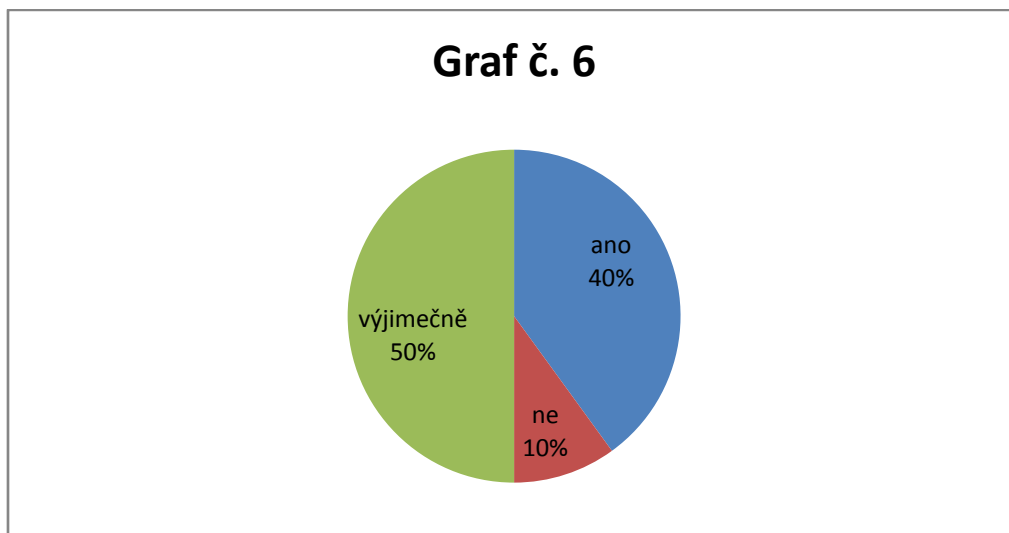

Hypotéza o nepravidelném odměňování dětí se potvrdila.

Otázka č. 5

Byli jste v dětství odměňováni svými rodiči?

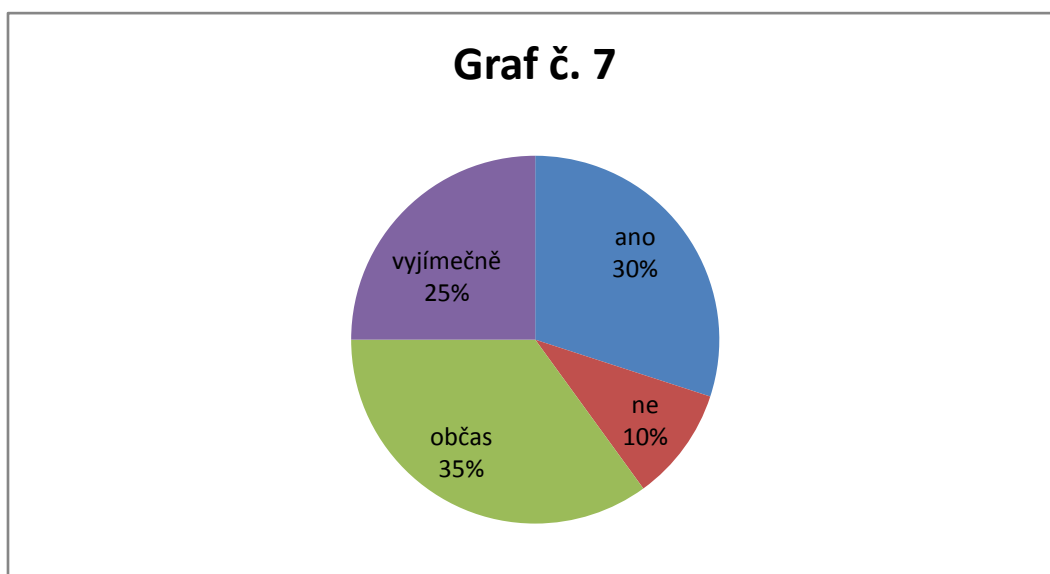
Nejvíce respondentů (20) uvádí, že byli odměňováni jen výjimečně, 16 respondentů odpovídá ano, 4 odpovídají, že ne.

U této otázky se hypotéza potvrdila.

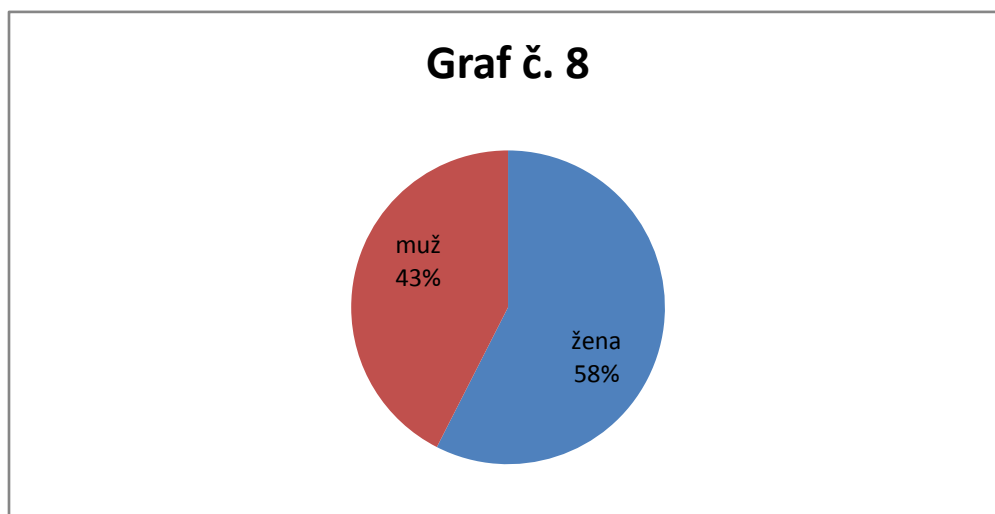
Byli jste v dětství trestáni svými rodiči?

Nejvíce respondentů (14) potvrdilo, že byli v dětství trestáni jen občas. 12 respondentů odpovídalo ano, 10 jen výjimečně a jen 4 ne.

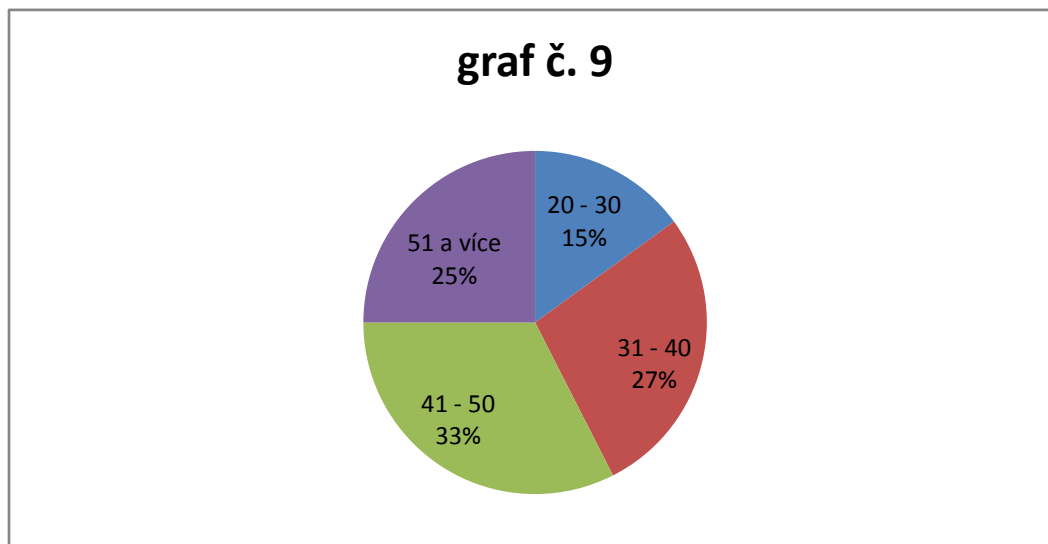
Zde se hypotéza potvrdila. Rodiče v dětství byli trestáni, ale největší procento pouze občas.

Pohlaví respondentů

Ze 40 respondentů odpovídalo 23 žen a 17 mužů.

Věková kategorie respondentů

V první věkové kategorii odpovídalo 6 dotazovaných, ve druhé 11, ve třetí kategorii 13 respondentů a ve čtvrté 10.

8. 2 Zhodnocení průzkumu

Téma odměn a trestů ve výchově je v dnešní době velmi diskutované. Cílem bakalářské práce bylo podat ucelený pohled na problematiku odměn a trestů dětí. V dotaznících rodiče odpovídali na otázky, jak své děti odměňují a jak často, jak je nejčastěji trestají a zda se uchylují i k tělesným trestům. Otázky se také týkaly toho, co je pro jejich děti největší odměna a největší trest a zda sami rodiče byli v dětství odměňováni a trestáni svými rodiči. Potvrdilo se, že trest jako výchovný prostředek má své opodstatnění. Dále potvrzují, že se k tělesnému trestu uchylují spíše jen výjimečně a za tělesný trest považují jakékoliv fyzické násilí. Za největší trest pro své dítě považuje nejvíce rodičů zákaz oblíbené činnosti, v těsném závěsu následuje zákaz televize a počítače.

Z otázky, co je pro vaše dítě největší odměna, vyplynulo, že je to pochvala a uznání společně s oblíbenou činností, až na dalším místě byl dárek. Ve velké většině rodiče odměňují své dítě nepravidelně. Rodiče o svém odměňování a trestání v dětství odpovídali, že odměňování byli pouze výjimečně a trestání občas.

Co se týče demografických údajů, odpovídalo více žen než mužů, zejm. proto, že ženy jsou sdílnější než muži. Největší procento odpovídajících rodičů bylo ve věku 31 – 50 let.

Závěr

Tresty a odměny nás provázejí po celý život, ať už jsme dítě či dospělý. Odměny a tresty jsou nástrojem, bez kterých si většina rodičů neumí výchovu dítěte představit. Na první pohled fungují dobře a jejich používání se zdánlivě osvědčilo napříč mnoha generacemi. Odměny a tresty s sebou nesou i mnohá výchovná rizika, jejich dlouhodobý pozitivní efekt je však sporný.

Tresty patří mezi běžné výchovné prostředky. Přistupujeme k nim proto, že se domníváme, že tak dítě vychováváme, vštěpujeme mu určité normy chování. Trestáme také pro ponaučení, aby dítě neopakovalo chování, za které je trestáno. Často trestáme také proto, že jsme sami v dětství byli rodiči trestáni. A z toho důvodu považujeme tresty za normální výchovný prostředek. Trest bývá prostředkem k odreagování negativních emocí a frustrací nebo projevem výchovné bezradnosti a nezvládnutí situace.

Fyzické tresty dítě odradí od nežádoucího chování pouze na určitou dobu. Potrestané dítě zažívá pocit ponížení a vztek, trest bere jako křivdu. Navíc se může stát, že dítě bere tělesné trestání jako běžnou normu chování.

Psychické tresty mohou mít na dítě ještě závažnější dopad. Zákazy oblíbené činnosti, nebo naopak nucení k neoblíbené činnosti (např. uklízení za trest) považujeme za tresty nevhodné, neboť omezují samostatnost a iniciativnost dítěte. Odpírání rodičovské lásky, projevy nelibosti jako forma trestu patří k těm nejškodlivějším výchovným metodám. Dítě může dospět k názoru, že aby jej rodiče měli rádi, musí se chovat určitým způsobem, který však odporuje jeho přirozenosti. Soustavné psychické trestání může vést až k projevům psychosomatických potíží a neuróz.

Odměna se naproti tomu jeví jako neškodný, ba dokonce vhodný prostředek k upevňování žádoucího chování dítěte. Stejně jako trest však zůstává pouze vnějším impulzem – rodič donutí dělat dítě něco, co by bez odměny pravděpodobně neudělalo. Odměny používáme k tomu, abychom dítě kladně motivovali. Nepřiměřené používání odměn může vést ke snížení zájmu o činnost, kterou má dítě vykonat. Odměnami vlastně učíme dítě dělat věci pro odměnu, ne pro věc samotnou. Nejčastějšími odměnami by měly být „pouze“ pochvaly, buď slovní, nebo jen třeba pohled s úsměvem, u menších dětí pohlazení. Odměny věcné, jako jsou dárky, by měly být dávány spíše např. k Vánocům, narozeninám svátkům apod. Je otázka,

zda peníze jsou vhodnou odměnou. Jestliže dítě dostává pravidelně kapesné, tak by peněžité odměny být nemusely.

Ještě se naskytá otázka, zda odměňovat děti za vysvědčení. Názory se na to různí, ale převažuje názor, že nějakou drobnou odměnu by dítě dostat mělo (účast na kulturní akci, oslava v cukrárně apod). Je třeba si také uvědomit, že by se neměly odměňovat jen známky, ale především snaha. Ta může být větší u žáka s trojkami než u jedničkáře. Naopak by děti nikdy neměly být trestány za známky na vysvědčení. Někdy může dokonce strach z trestu způsobit i útěk z domova, ve výjimečných případech i pokus o sebevraždu.

Dále je důležité, aby rodičovská autorita nevycházela ze strachu dítěte, protože rodiče mají být dítěti za všech situací oporou. Bude – li se dítě rodičů bát, bude se bát i svěřit se svými problémy. Ty pak budou narůstat a mohou vyvrcholit ve fatální následky.

Na použití odměn a trestů ve výchově neexistují jednotná doporučení. Zde nelze opomenout ontogenetický vývoj člověka. Například období vzdoru či pubertální chování, kdy rodiče musí zachovat „chladnou“ hlavu a nenechat se „vytočit“.

Odměny a tresty jsou nástroje, bez kterých by si většina rodičů neuměla výchovu dětí představit, a to zejména proto, že jejich účinek je obvykle dobře viditelný a především okamžitý. Pomocí odměn a trestů lze chování dítěte usměrnit tak, aby to vyhovovalo jeho vychovatelům. Právě v tom ale spočívá největší úskalí těchto výchovných prostředků – dítě se učí chovat tak, aby vyhovělo vnějším požadavkům, ale bez skutečné vnitřní motivace.

Naposled to nejdůležitější: vždy je třeba přistupovat k dítěti s láskou. Potrestat ho či odměnit z lásky, aby pochopilo, že to co udělalo, je špatné nebo správné.

Platí tři nejdůležitější pravidla, kterými by se měl řídit každý rodič, a to je: láska, pozornost a vymezení hranic. Dítě odměňovat i trestat s myšlenkou na jeho dobro.

Literatura:

HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000.

ISBN 80-244-0249-1

HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. Praha: Portál, 2004. ISBN 978-80-7367-628-5

HELUS, Z. *Osobnost a její vývoj*. Praha: Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, 2. přepracované vydání, 2009

HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007. ISBN 80-247-1168-0

LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1983-5

MATĚJČEK, Z. *Co, kdy, jak ve výchově dětí*. Praha: Portál, 2003. ISBN 978-80-262-0519-7

MATĚJČEK, Z. *Prvních šest let ve výchově dítěte*. Praha: Grada, 2004, 8. vydání – dotisk ISBN 978-80-247-0870-6

PREKOPOVÁ, J. *Jen v lásce přežijeme*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0589-0

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1995. ISBN 978-80-262-0403-9

ROGGE, J. – U. *Děti potřebují hranice*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0451-0

VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolinum, 2010.

ISBN 978-80-246-1832-6

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2012.

ISBN 978-80-246-2153-1

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie pro obor speciální pedagogika – vychovatelství*.

Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2008. ISBN 978-80-7372-306-4

VANÍČKOVÁ, E. *Tělesné tresty dětí: definice, popis, následky*. Praha: Grada, 2004.

ISBN 80-247-0814-0

VONDRÁČKOVÁ, E. *Pozitivní rodičovství*, (Sborník příspěvků Rodina na prahu 21. století)

Odměny a tresty ve výchově dětí (výsledky průzkumu).

Dostupné z: <http://www.vyplnto.cz/realizovane-pruzkumy/odmeny-a-tresty-ve-vychove-deti>

Metoda pevného objeti je při výchově účinnější než fyzický trest

Dostupné z: <http://www.novinky.cz/zena/deti/184208>

Pedagogická psychologie/Odměny a tresty ve výchově

Dostupné z: <http://www.wikiskripta.eu/index.php>

SIMAR- Sdružení agentur pro výzkum trhu a veřejného mínění

Dostupné z: simar.cz/clanky/trestani-deti.html

Děti a tělesné tresty: Vychovávat lze i bez facek - I Dnes.cz

Dostupné z: <http://www.OnaDnes.cz>

Džamila Stehlíková- Děti a dospívající- Opravdu to bez tělesných trestů nejde?

Dostupné z: <http://www.dzamilastehlikova.cz/8354-259/clanek>

Bití a tělesné tresty/doktorka.cz

Dostupné z: <http://rodina-deti-doktorka.cz/bití-a-telesné-tresty>

Psychologické prostředky výchovy. Odměna a trest.

Dostupné z: <http://mechatronik.blog.cz/0902/20-psychologicke-prostredky-vychovy-odmena-a-trest>

Češi pro tělesné tresty dětí

Dostupné z: <http://www.Lidovky.cz/cesi-pro-telesne-tresty-deti>

Tresty a odměny/Magazín zdraví

Dostupné z: <http://www.magazin-zdravi.cz/tresty-a-odmeny>

Fond ohrožených dětí. O Týrání

Dostupné z: <http://fond.cz/stranky/o-tyrani-deti>

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE:

Jméno autora: Dominika Doležalová

Obor: Speciální pedagogika – vychovatelství

Forma studia: kombinované studium

Název práce: Odměny a tresty ve výchově dětí

Rok: 2015

Počet stran textu: 48

Celkový počet stran příloh: 0

Počet titulů českých použitých zdrojů: 15

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 0

Počet internetových zdrojů: 11

Vedoucí práce: Doc. PaedDr. Eva Šotolová, Ph.D.